

Forskningsprogrammet Pædagogisk Samtidsdiagnostik, Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet

Socialanalytisk samtidsdiagnostik - baggrund, ansatser, mellemværender og udeståender

Jens Erik Kristensen & Signe Pildal Hansen

Oprindeligt udgivet som arbejdspapir fra Forskningsprogrammet i Socialanalytisk Samtidsdiagnose, Danmarks Pædagogiske Universitet, maj 2006

[Vælg en dato]

Indholdsfortegnelse

Indledning	2
I. Tidsdiagnostikker	
– den socialanalytiske samtidsdiagnostiks baggrund, arv og herkomst	5
Jagten på tidsånden	
Filosofisk samtidsdiagnostik	
Sociologisk tidsdiagnostik	
II. Socialanalytisk samtidsdiagnose	21
Samtidsdiagnose	
Socialanalytikken mobiliseret	23
Videnspolitik og erstatningsmetafysik	
Konsumtionsteori	
Transmissionsteori	
Den socialanalytiske samtidsdiagnostiks genstandsfelt	30
Den socialanalytiske samtidsdiagnostiks grundkategorier	31
III. Socialanalytisk forskningspraksis og samtidsdiagnostik	34
IV. Brugen af kort	43
V. Det modernes tidsdiagnostiske konfiguration	48
VI. Teoretiske og metodologiske mellemværender	50
VII. Fra samtidsdiagnostik til samtidsdiagnoser	52
Litteraturliste	

Indledning

Forskningsprogrammet i Socialanalytisk Samtidsdiagnose har som et af sine anliggender at udvikle en *samtidsdiagnostik* som forskningsstrategi og at fremlægge *samtidsdiagnoser* af tegn og tendenser i samfundsudviklingen, i det sociale liv og de sociale træf, der er vedkommende og relevante for det pædagogiske praksis- og forskningsfelt. I dette øjemed er programmet organiseret i tre gensidige forskningsstrategier: 'socialanalytik', 'videnspolitik' og 'sanselighedspædagogik', der hver for sig og til sammen skal bidrage til udviklingen af en ny og bedre *samtidsdiagnostik* end eksisterende (sociologiske, socialfilosofiske, kulturkritiske- og -analytiske, trenddiagnostiske o.a.) former for tidsdiagnose og samtidsanalyse.

Ambitionen er m.a.o. at gøre socialanalytisk samtidsdiagnostik gældende som et relevant *forskningsperspektiv* og som en metodologisk reflekteret og gentagelig *forskningspraksis* og *analysestrategi*, der bevæger sig i feltet mellem idéhistoriske, filosofiske og empiriske undersøgelser. Igennem konkrete samtidsdiagnoser skal en sådan forskningspraksis bidrage til at afdække aktuelle betingelser for pædagogikken som praksis- og forskningsfelt. Det er således en af programmets påstande, at det pædagogiske forsknings- og praksisfelt har brug for en dynamisk og bevægelig samtidsdiagnostik, der kan levere mere konkrete, træfsikre og handlingsrelevante samtidsdiagnoser end andre former for diagnostisk motiverede (sociologiske, moderniseringsteoretiske, socialfilosofiske, genealogiske, kultur- og diskursanalytiske o.a.) samfundsbeskrivelser og samtidsanalyser, der er fremherskende i dag – ikke mindst i det pædagogiske felt. Uden at negligere de uomtvistelige indsigter i disse andre former for tidsdiagnostik ønsker den her præsenterede samtidsdiagnostik således også at profilere sig i den aktuelle konfiguration af tidsdiagnoser igennem en fortløbende diskussion med disse. Samtidsdiagnostik handler grundlæggende og i tråd med diagnosebegrebets medicinske etymologi om at forholde sig på én gang *erkendende* (-gnosis) og *vurderende* til sin samtids tegn, symptomer og tendenser. Den vil forholde sig til tidernes skiften og til skift i tiden i et bestemt tidsperspektiv, nemlig med henblik på dét, der peger ud over nutiden og indvarsler en mulig (mørkere eller lysere) fremtid i lyset af fortidens tendenser. Samtidsdiagnostik er derfor som en særegen 'erkendelsesform' eller vidensstrategi hverken reducerbar til den videnskabelige empiriske (sociologiske, socialpsykologiske, politologiske etc.) beskrivelse eller til den normative og bedømmende kritik, der går efter samtidens krisetegn eller sociale patologier. Lige så lidt som samtidsdiagnostikerens attitude er den teoretiske og objektiviserende, lader den sig restløst identificere med den kritiske eller moraliserende attitude. Den er *såvel* erkendende *som* vurderende;

den hviler i et bestemt interpretatorisk forhold til sin samtids selvfølgheder, tegn og tendenser, som disse præsenterer sig i praktikker eller diskurser, hvilket gør den til en praktisk-poetisk vidensform. I denne henseende, altså som *erkendelsesform*, lader samtidsdiagnostik sig sammenligne med den medicinske diagnostiks erkendelsesstrategier - uden af den grund at være bundet til et sygdomsbegreb eller til at operere inden for en dikotomi mellem det normale og det patologiske. I stedet for patologier går den efter det problematiske og de tidstypiske problematiseringsformer, hvori konfliktualitet artikuleres, samtidig med, at den selv præsenterer problematiseringsformer, og i stedet for det normale går den efter gemenhed.

Disse og andre bestemmelser vil senere blive udfoldet og præciseret (afsnit II-III). Her skal de blot til for at antyde, at der med samtidsdiagnostik i det følgende ikke hentydes til vidtløftige forsøg på at 'jagte tidsånden' eller at 'tage tidens puls'; det drejer sig heller ikke om at beskrive, hvilke modiske trends, der gør sig eller vil komme til at gøre gældende i den nærmeste fremtid. Samtidsdiagnostik er kort sagt ikke at forveksle med det, der i dag flourer under etiketter som 'fremtidsforskning', 'trendanalyse', opinionsundersøgelser etc.. Socialanalytisk samtidsdiagnostik søges derimod kvalificeret som en forskningspraksis, der har sine gentagelige strategier, fremgangsmåder og interpretationspraktikker (jf. afsnit III).

Da måden at forholde sig til *samtiden* og dermed tidsperspektivet er det afgørende, har vi i *afsnit I* valgt at tage et historisk afsæt i selve ambitionen om at lave tidsdiagnoser og om at gøre sin tid og tidernes skiften til genstand for filosofiske, historiefilosofiske, sociologiske, kulturanalytiske, æstetiske, journalistiske o.a. diagnoser med henblik på den arv den socialanalytiske samtidsdiagnose omsætter. Ambitionen om at lave tidsdiagnoser hører ligesom distinktionen mellem fortid, nutid og fremtid den moderne *historiske* verden til. Også den socialanalytiske samtidsdiagnostik har sin baggrund i den moderne verdens historiske tidslighed, og den har sit kritiske afsæt i tidligere og aktuelle filosofiske, kulturanalytiske og sociologiske måder at spørge til og forsøge at erkende sin tid, sin nutid eller sin samtid.

Med det foreliggende arbejdsrapport, som danner optakt til en senere bogudgivelse, har det dog først og fremmest været ambitionen at indkredse og præsentere forskningsprogrammets samtidsdiagnostiske anliggende i de former og ansatser, det indtil videre foreligger. Derfor skal vi i *afsnit II* se på de teoretiske ansatser til en socialanalytisk samtidsdiagnostik, der med baggrund i Friedrich Nietzsche og Michel Foucault og under inspiration af såvel psykoanalysen som Althusseres Marx-læsning udfoldes i den danske filosof og idéhistoriker Lars-Henrik Schmidts skrifter fra

slutningen af 1980'erne og frem til hans seneste udgivelser *Diagnosis I-III (1999)* og *Om Respekten (2005)*. Hos Schmidt er udviklingen af en samtidsdiagnostik imidlertid umuligt at adskille fra udviklingen af et bestemt teoretisk perspektiv, kaldet *det socialanalytiske perspektiv*, der er kendetegnet ved sit særegne vokabular, sine specifikke kategorier og analysestrategier og sine specifikke fremstillingsformer, hvortil bl.a. hører brugen af forskellige typer af kort til generering af diagnostiske teser og til anskueliggørelse af forhold og tendenser. En præsentation af de hidtidige ansatser til en samtidsdiagnostik må derfor uvægerligt også omfatte en præsentation af det socialanalytiske perspektiv, af socialanalytikkens grundkategorier og dens fremstillingsformer.

På baggrund af denne præsentation og indkredsning kortlægges i *afsnit V* den socialanalytiske samtidsdiagnostiks placering i den moderne konfiguration af tidsdiagnoser. Det sker dels med henblik på at anskueliggøre dens perspektiviske og kategoriale *særegenhed*, dels med henblik på at aftegne nogle af dens specifikke *mellemværender* og *problemlægtskaber* med andre tidsdiagnostiske og tidskritiske strategier og med aktuelle sociologiske og socialfilosofiske positioner (heriblandt dens partielle problemlægtskaber med bl.a. Niklas Luhmanns systemteori (konstruktivisme, iagttagelsesordener o.a.), med psykoanalysen (diagnose, symptom, 'lytten', overføring/transmission o.a.), med Michel Foucault (arkæologisk samtidsdiagnostik, diskursanalytik, genealogisk nutidshistorie, kritik etc.), samt med diverse former for socialkonstruktivisme og diskursanalyse).

I *afsnit VI* vil nogle af samtidsdiagnostikkens teoretiske og metodologiske *udestående* som universitær forskningspraksis dernæst blive skitseret og diskuteret som afsæt for forskningsprogrammets videre arbejde, herunder arbejdet med at gøre sig gældende forskningspolitisk. Det skal dog allerede her understreges, at det socialanalytiske og samtidsdiagnostiske anliggende ikke her præsenteres med ambitionen om at nå frem til en egentlig metode, der som gentagelig procedure kan formidle mellem teori og objekt/empiri. Ambitionen er i stedet at præsentere samtidsdiagnostikken som et mobilt perspektiv med et analytisk vokabular, der tilbyder at se og fatte samtidens selvfølgeligheder og tendenser på bestemte måder og at lade aktuelle tiltag og sagsforhold fremstå i et andet lys. Ikke for at tilbyde en terapi, men med henblik på en mulig anderledes vurdering og prioritering af opgaver og indsatser - ikke kun, men frem for alt i det pædagogiske felt, der udgør programmets privilegerede samtidsdiagnostiske felt.

I dette øjemed benytter den socialanalytiske samtidsdiagnostik sig af forskellige gentagelige fremgangsmåder, først og fremmest af en række *kort* til at anskueliggøre tendenser i *socialle træf* og i *selvforholdende forhold* på alle niveauer – fra det intime kærlighedsforhold på

mikroniveau til globale forhold på makroniveau. Kortlægningen af sociale træf og forholdsforhold er på én gang en gentagelig tese genererende *forskningspraksis* og en anskueliggørende *fremstillingsform*. I kortlægningen som tese genererende praksis er det konkrete kort til stadighed på prøve mellem teori og tese og det sociale forhold, kortet vil fatte, eller den tendens, det vil anskueliggøre. Kortet formidler således ikke mellem teori og empiri, men præsenterer en *fatning* af sagsforhold og viser samtidig diagnosen af det.

Som et dynamisk perspektiv ønsker den socialanalytiske samtidsdiagnose og dens fatninger at blive vurderet på deres analytiske *specificitet* og *effektivitet* og på deres diagnostiske *sensitivitet* og *træfsikkerhed* med hensyn til at *ramme* tidens erfaringer og til at *fatte* (interpretare/artikulere) tidens fremtidssvangre tendenser. Desuden på sine konkrete diagnosers kritiske og praktiske *effekter* med hensyn til, hvad de skaber blik for, hvad de giver anledning til at interessere sig offentligt for, og hvad de giver anledning til at prioritere i form af praktiske interventioner og tiltag. Målet med det foreliggende papir er således også at afklare mulighederne for teoretisk at præcisere og metodologisk at operationalisere perspektivet og dets kategorier i forskningspraktisk øjemed – så vidt det nu er muligt uden at dementere dets filosofisk-spekulative eller dets perspektiviske og interpretatoriske karakter. Et moment af filosofisk og spekulativ kategoriudvikling har været og vil fortsat være en del af perspektivet, dog aldrig som et formål i sig selv, men med henblik på at forbedre og udvikle samtidsdiagnostikkens træfsikkerhed og herigennem dens mulige praktiske og kritiske implikationer på de diagnosticerede felter. Heri ligger samtidsdiagnostikkens mulige bidrag til den pædagogiske forskning i særdeleshed og til den socialvidenskabelige forskning i almindelighed - og for så vidt dens eksistensberettigelse som forskningspraksis. Thi som et nyt og anderledes perspektiv er også socialanalytisk samtidsdiagnostik henvist til at gøre sig gældende inden for de herskende forskningspolitiske regimer som en forskningspraksis, hvis resultater er *vedkommende*, *relevante* og *anvendelige*, således at de konkrete projekter, det giver anledning til og udmønter sig i, også kan støttes med offentlige forskningsmidler.

I *afsnit VII* peges der afslutningsvis på allerede gennemførte, på igangværende og på forestående og mulige fremtidige *samtidsdiagnostiske forskningsprojekter*.

I. Tidsdiagnostikker

– den socialanalytiske samtidsdiagnostiks baggrund, arv og herkomst

Den socialanalytiske samtidsdiagnostik har ikke blot sit afsæt i, men arver og omsætter tidligere filosofiske, kulturanalytiske og sociologiske måder at spørge til sin tid på, med henblik på hvad der i tiden peger ud over tiden og hen imod en mulig fremtid. Selve ambitionen om at forholde sig erkendende til sin tid med henblik på det fremtidssvangre i den hører ligesom bestræbelsen på diagnostisk at identificere, skelne og vurdere nutiden den moderne *historiske* verden til, som den bryder frem fra omkring 1750. Disse måder at forholde sig til nutiden og fremtiden er udtryk for den *moderne tidsbevidsthed* og forudsætter grundlæggende den historisering af verden og den nye dynamiske og lineære tidsopfattelse, der indtræder med oplysningstiden (Koselleck 1979). Her lægges grunden til selve opdelingen af det historiske tidsforløb i adskilte og selvstændige *tidsrum* (fortid, nutid og fremtid). Først hermed muliggøres det moderne sekulariserede begreb om *fremtid* som et *tomt tidsligt mulighedsrum*, der er radikalt forskelligt fra fortiden, og som vi diagnostisk og prognostisk kan nærme os fra nutiden. Og først her muliggøres et begreb om *fremskridt* som historisk norm, der på den ene side fremmer en utopisk åbning af forventningshorisonten, men på den anden side også lader fremtiden fremstå som en kilde til en uro og bekymring, der først kan stoppes til ved hjælp af teleologiske historiefilosofier. Når først fremskridt gøres til historisk norm, berøver man nutidens fremskridtsforventninger enhver kvalitet af nyhed og uforudset begyndelse (Habermas 1985, s.12f)

Med denne tidsliggørelse af verden ophører fremtiden altså med at være en pånødet skæbnesammenhæng foreskrevet mennesket af det guddommelige forsyn, sådan som den havde været det i den teologiske tradition fra Augustin og frem. I takt med at historien bliver et dennesidigt og profant virkelighedsområde, der kan tænkes som en proces og en udvikling mennesket selv har aktiv del i, kan også fremtiden altså blive til genstand for menneskets aktive interesse, fremsynethed og fremskridtsforventninger. Fra have været et teologisk begreb (knyttet til eskatologiske håb) blev fremtid til et historisk vidensbegreb, hvilket fik bl.a. Herder til at drømme om en tid, hvor der både findes en *videnskab om fremtiden* og en *videnskab om fortiden*, da fremtiden er 'nutidens datter', som nutiden er 'fortidens datter'. I hvilken forstand nutiden *samtidigt* både kan være ophav til fremtiden og afkom af fortiden har imidlertid været de moderne (sam-)tidsdiagnostikkens tilbagevendende spørgsmål og anliggende. Mere præcist for den moderne tidsbevidsthed ville det være at sige, at den fremtidshorisont der åbnes for nutidige forventninger også dirigerer vores adgang til det forgangne (Habermas 1985, s.23). Derfor har kategorierne *fremskridt* (som historisk

norm og den primære forventning til en fremtid, i hvilken nutiden vil fremstå som en overvunden fortid) og *historie* (som orientering mod en overvundet fortid) ikke for ingenting været nøglekategorier i den klassisk-moderne selvforståelse og spillet en afgørende rolle i den moderne konstellation af tidsdiagnoser og selvbeskrivelser. Og det i en sådan grad, at nutiden med den moderne verdens accelererende samfundsmæssige udviklingsdynamik og forandringshastigheder permanent er skrumpet sammen under trykket, dels fra den fortid, som den resulterer af, dels fra den fremtid, som forventes eller frygtes. Når alt underlægges foranderlighedens og forgængelighedens vilkår, moderniserings- og udviklingstvung, skrumper nutiden yderligere ind og erfares som en mulig fremtids fortid..

Inden vi ser på den socialanalytiske samtidsdiagnostiks håndtering af disse tidsdiagnostiske grundtemaer, skal vi kort se på *tre moderne traditioner* for tidsdiagnostik, der hver på deres måde indgår i den moderne konstellation af tidsdiagnostikker (jf. kortet s.47), som også den socialanalytiske samtidsdiagnostik indskriver sig i og arver sine anliggender fra. Det drejer sig

- for det første om den standhaftige tradition for tidsdiagnostik, der især i det tyske sprogområde fra omkring 1800 helt frem til i dag har været centreret om begrebet *tidsånd* (Zeitgeist).
- for det andet om de filosofiske former for diagnostik, der fra Kant over Hegel og Nietzsche til Frankfurterskolen, Foucault o.a. har gjort en dyd ud af filosofiens forhold til sin egen aktualitet og nutid
- for det tredje om klassiske og moderne former for sociologi og deres vedvarende, men ambivalente forhold til de tidsdiagnostiske motiver, der i sin tid lå til grund for sociologiens opkomst og etablering som videnskab, og som har præget det modernes sociologiske diskurs frem til i dag, hvor ambitionen om at levere generelle diagnoser af samfundets transformationer igen står i centrum.

Jagten på tidsånden

Den moderne verdens tidsdiagnostik fandt sit første selvstændige og paradigmatiske udtryk i det tyske begreb om *Zeitgeist*, der med forlæg i Montesquieus *De l'esprit des lois* (1748), Voltaires *Essai sur les mœurs et l'esprit des Nations* (1756) og Herders historiefilosofi prægedes af den tyske

filosof C.A. Klotz og vandt udbredelse omkring år 1800. Begrebet har siden da været brugt meget bredt til at skildre og betegne en epokes almene intellektuelle, moralske og kulturelle klima, en tids ledende idéer og forståelsesformer, eller mere dynamisk til at angive retningen i tidernes skiften og de stadig hastigere skift i en periodes foretrukne forholdsmåder, synspunkter, smag eller offentlige mening. Begrebets hastige udbredelse og popularitet omkring 1800 afspejler ikke blot det modernes nye historiske bevidsthed, men er frem for alt et symptom på de accelererende samfundsmæssige opbrud og politiske forandringer, der fulgte i perioden efter den franske revolution.

Begrebet *tidsånd* var i udgangspunktet hos bl.a. Montesquieu og Herder tæt knyttet til begreberne *epoke* og *tidsalder*. Det anvendtes først og fremmest i historiske sammenligninger af tidligere afsluttede epoker med henblik på at karakterisere en given epokes ekspressive *eneståenhed*, og dens synkrone *enhed*. 'Der Geist eines Zeitalters' skulle ifølge Herder opspores i "en tidsalders herskende meninger, sæder og vaner". Begrebet foregav således (i lighed med strukturbegrebet i det 20. århundrede, men på et ekspressivistisk snarere end formalistisk grundlag), at kunne sammenfatte og erkende de enhedslige grundtræk i en disparat mangfoldighed af begivenheder og tænke-, følelses- og adfærdsformer i en bestemt historisk epoke – for så vidt de altså betragtedes som åbenbaringer af den samme ene tidsånd og var indbyrdes forbundet af denne. Men hvis man kunne tale om 'Geist eines Zeitalters' for en tidligere epokes vedkommende, lå det lige for også at tale om 'der Geist unserer Zeit', altså at antage, at en tidsånd også åbenbarede sig og var bestemmende for samtidens udtryk, åndelige klima eller offentlige mening. Det handlede da blot om at aflæse dens udtryk.

En egentlig tidsånds-diagnostik blev m.a.o. mulig, da man overførte et historisk-epokalt syntesebegreb om tidsånden til nutiden. Med denne aktualisering kunne tidsånden både tænkes som bestemmende for nutiden og som angivende retningen mod fremtiden. I takt hermed begyndte begrebet imidlertid også at antage forskellige diagnostiske valører. Fra at have været en historisk og neutral *beskrivelseskategori* kunne tidsånd på den ene side blive til en *kulturkritisk kategori*, der i distancerende øjemed kunne bruges til at sammenfatte en tids herskende meninger, smag og vaner (således f.eks. hos Rousseau, Goethe og Schiller). På den anden side blev tidsånden forfremmet til en *præskriptiv normativ kategori*, der som en selvstændiggjort historisk kraft kunne påkaldes med henblik på at *foreskrive* nutiden fremtidsorienterede handlinger og tiltag, fordi tidsånden i sig selv teleologisk angav konturerne af en kommende fremtid. Man måtte følge med tidsånden – eller gå under!

Med den tyske idealismes og romantiks sammensmeltning af det teologiske og det oplysningsfilosofiske Geist-begreb begyndte også begrebet *Zeitgeist* at antage både *metafysiske* og *historiefilosofiske* dimensioner i en grad, der tendentielt gjorde tidsånden til et selvstændigt historisk princip. En tendens, der kom til udtryk, da Hegel i sine *Forelæsninger over filosofiens historie* i 1817 kunne hævde, at "... der Geist einer Zeit seine ganze Wirklichkeit und ihr Schicksal nach seinem Principe ausprägt..." (Hegel 1996: 74). Den politiske historie, statsforfatninger, kunst, religion og filosofi har alle sammen "eine und dieselbe gemeinschaftliche Wurzel – den Geist der Zeit". Som en underafdeling af verdensånden var tidsånden et anliggende for den filosofiske verdenshistorie, men Hegel forstod ikke sig selv som en 'tidsåndens filosof'. Filosofien er ganske vist identisk med sin tid, den står ikke over tiden, for "niemand kann über seine Zeit, sowenig wie aus seiner Haut." (ibid), men den skal være en "Wissen des Substantiellen ihrer Zeit" eller "ihre Zeit in Gedanken erfasst", som det hedder i en berømt formulering i forordet til *Retsfilosofien* (Hegel 1975: 26).

Med den metafysiske og historiefilosofiske valør, som siden hen aldrig helt har forladt begrebet, var også muligheden givet for i mere journalistiske former at dyrke tidsånden som den 'fremskridtsvenlige ånd', i hvis navn man kunne kræve forandringer og reformer af forældede institutioner. Men i takt med den journalistiske investering i den, kunne tidsånden mod midten af 1800-tallet blive nærmest sammenfaldende med den *offentlige mening* som en art summarisk etikette for tidens fremherskende meninger, smag og fordringer. Hermed skærpedes også begrebets pejorative og kulturkritiske valører; man kunne nu distancere sig til sin samtid under henvisning til dens problematiske tidsånd. I kulturkonservative udlægninger blev tidsånden gjort til noget modisk flygtigt og forfladigende og som sådan til et symptom på eller ligefrem ansvarlig for tidens dårligdomme og dårlige smag. Frem for alt har det været en af begrebets belastende skæbner, at det fra da ofte er blevet associeret med den 'offentlige mening' og set som et udtryk for offentlighedens, journalismens og siden hen mediernes, herunder reklamens magt, og som et symptom på 'massernes tidsalder'. (Konkrete eksempler herpå kunne være Søren Kierkegaards kritiske diagnose af fænomenet *publikum* og 'nivellementet' i 'En literair Anmeldelse' fra 1846 (jf. Kristensen/Olsen 1988), eller den unge Nietzsches 4 *Unzeitgemässe Betrachtungen* fra 1870'erne og hans generelle bestræbelse på at blive 'utidssvarende' i distance til Bismarck-tidens nye tyske tidsånd, eller senere den unge Heideggers analyse af 'Das Man' og offentligheden i *Sein und Zeit* i 1927, der også rummer en slet skjult diagnose af 20'ernes tidsånd i Weimar-republikken).

På trods af disse forskellige valører og den mestendels pejorative brug af begrebet i det 19. århundrede har selve begrebet *Zeitgeist* ikke desto mindre overlevet i den tyske sammenhæng op igennem det 20. årh.. Således i en eksistensfilosofisk form hos Karl Jaspers, der i 1931 og inden for horisonten af den borgerlige kulturkritik forsøgte sig med en diagnose af *Die geistige Situation der Zeit*. Det er den selvsikre filosoffs individuelle diagnose af tidsånden baseret på et privilegeret fænomenologisk og eksistensopklarende 'Wesenschau'. Desuden cirkulerer begrebet endnu i 1950'erne som den forsøgsvisе samlebetegnelse for dele af den åndvidenskabelige og kulturanalytiske forskning. I sin indledning til antologien *Stichworte zur 'Geistigen Situation der Zeit'* (1979), der skulle fejre Jaspers bog fra 1931, kritiserer Habermas disse ambitioner under henvisning til, at tidsåndsdiagnoser implicerer irrationelle postulater om privilegerede udsigtspunkter, om at nogen skulle være i stand til at 'skue verden uden filter', besidde et bestemt holistisk blik for 'det store i det små' eller særligt veludviklede seismografiske sanser ('næser' eller 'antenner') til at se, høre eller fornemme tidens nye tegn og tendenser. Habermas peger her på et meget centralt problem, ikke blot for tidsåndsdiagnostikken, men for enhver form for diagnostik, nemlig *karakteren af den særlige type erkendelse*, der her gøres gældende, herunder forholdet mellem *at have blik for noget* og *at kunne udtrykke/fremstille* det, man har et særligt blik for. (Udfoldes bl.a. under inddragelse af Adornos kritik af positivismens metode-fetichisme, der netop hindrer den i at se noget, altså gør den blind, ophæver den elementære dømmekraft og efterlader den med pseudo-empiri. Desuden hans fremhævelse af Karl Kraus' særlige tidsdiagnostiske evner).

Ikke desto mindre har både begrebet tidsånd og jagten på den holdt sig helt frem til i dag, hvor begge dele trives i bedste velgående i medieverdenen og i kulturjournalistisk og kulturkritisk sammenhæng både i Tyskland og Danmark.¹ Noget tyder på, at selve ambitionen om at ville orientere sig i tidernes skiften og prognostisk at ville forstå og angive retningen i disse skift ikke har kunnet undvære et sådant vagt syntetiserende begreb, hvis konkrete bestemmelse som oftest bygger en cocktail af fornemmelser og indtryk, af mere eller mindre signifikante enkeltstående registreringer (herunder af, hvad der har fyldt meget i medierne), af selektive generaliseringer samt en passende dosis lejlighedsstatistik. Ingen er tilsyneladende i tvivl om, at der i enhver periode eller i ethvert tiår nok gør sig en overindividuel tidsånd gældende, der på forskellig vis præger og former tidens tanker, idéer og udtryk. Og noget tyder på, at den vedvarende bestræbelse på at operere med

¹ Om begrebets aktuelle vide udbredelse og brug i både danske og tysk sammenhæng se f.eks. www.google.com/press/zeitgeist.html; www.zeitgeist-online.de. Se desuden Jakobsen, Poul Erik og Møller, L.(red): *Rundt om tidsånden – en bog om dimensioner*, Pej gruppens forlag, 2005. Ambitionen i denne bog er at pejle tidsånden inden for områderne økonomi, forbrug, politik, ledelse, reklame, ånd, sundhed, livsstil, design, mode og mening. Pej gruppen kalder sig også for Skandinavien Trend Institute.

og indkredse tidsånden tjener både elementære journalistisk og hverdagslige samt ikke mindst markedsmæssige behov for mening og retningsorientering.

Et interessant nyere eksempel på, hvordan begrebet 'tidsånd' dog også kan anvendes i en mere reflekteret og kontrolleret diagnostisk øjemed som en slags kollektiv- eller socialpsykologisk kategori finder man i dansk sammenhæng i en artikel af Henrik Kaare Nielsen 'Om tidsånden og de venstreintellektuelle' fra 1987. Anliggendet er her at kritisere 1980'ernes tidsånd, der hævdes at være kendetegnet ved en "individualistisk pragmatisme støttet af en apolitisk æsteticisme, hvis vigtigste funktion er den stilistiske markering af forskel." I tråd med den klassiske kulturkritiske, men også kulturkonservative og massepsykologiske brug af ordet betegner 'tidsånd' her en "flerdimensional størrelse, en fortætning af forskellige tendenser og konjunkturer på forskellige ubundne niveauer af kultur- og samfundsudviklingen, som gennem tidsåndens prisme ser ud til at hænge sammen og pege i samme retning." Tidsåndens social- eller rettere massepsykologiske effekt hævdes at bestå i "en *svagt struktureret, men berusende synkronisering* af mange menneskers *dulgte og diffuse fornemmelser*". Ligeledes hævdes det, at "tidsåndens fiktioner" opererer "på de laveste fællesnævners niveau, hvor det ikke er refleksion og selvindsigt, som danner ledemotiv, men derimod den brede appel til sanselighed og uorganiserede emotioner og fornemmelser." (Nielsen 1987).

Det interessante ved Kaare Nielsens diagnostiske brug af tidsåndsbegrebet er ikke blot, at han genopfinder massepsykologien, men at han i kraft heraf med sin diagnose, der er uden nogen form for empirisk belæg udover egne erfaringer og idiosynkratiske fornemmelser, uden tvivl faktisk rammer centrale erfaringer og tendenser i 1980'erne på det elementære niveau for konsumtion, livsstil og smagsudøvelse. Selvom det hos ham sker i eksplicit kritisk øjemed (og sine steder spundet ind i en forfaldsretorik i forlængelse af 70'ernes kritiske teori), så er der ikke langt fra denne form for tidsåndsanalytik til de former for *trenddiagnostik* (på tysk også kaldet 'Schnellschuss-diagnostik'), som man finder i helt aktuelle udgaver af 'jagten på tidsånden' i diverse medier og i mere kommercielle former for opinions- og markedsundersøgelser.² Her flokkes journalister og mediefolk, mode- og reklamefolk, livsstilseksperter, fremtids-, trend-,

² Således i præsentation af et rejsekursus under den journalistiske efteruddannelse, hvori det hedder: "Nostalgi, utryghed, landsby, tro, forvandling, forargelse, frustration, resignation, stress og jag, forandring, forståelse, ungdom, ånd, opløsning, søgen efter identitet, paradokser, søgen, åndelighed, selvudvikling, individualisering, forstillelse, tolerance rummelighed, gæstfrihed, stammebygning, storytelling, kropdyrkelse, tivolisering, kitsch. Det var nogle af kodeordene for begrebet 'tidsånd', som deltagerne i første udgave af dette kursus fandt frem til. Men når vi nu et år senere går på jagt, har tidsånden med garanti ændret sig. Formålet med dette kursus er intet mindre end at forsøge og indkredse tidsånden – denne udefinerlige størrelse, som alle mediemennesker i virkeligheden hele tiden stræber efter at finde..." (www.cfje.dk/cfje/Uddbbase.nsf)

forandringsforskere og trendsættere om at jagte, vejle eller indkredse 'tidsånden', der i dette regi bestemmes som "den overordnede ramme, samfundsdebatten og fortolkningen af vore liv udfolder sig indenfor. Den giver baggrunden for at forstå, hvorfor forskellige fænomener opstår og den retning, de tager. Når man i 90'erne gik så fantastisk meget op i familien, så skyldes det kravet fra tidsånden om at arbejde og familieliv skulle hænge sammen (...) De enkelte tidsåndperioder er af en varighed på 7-10 år..."³ Også her registreres uden videre tøven diverse former for "sanselighed og uorganiserede emotioner og fornemmelser", som givetvis kan have noget på sig, men heller ikke kerer sig synderligt om hverken dokumentation og belæg for disse diagnoser.

Jagten på tidsånden har altså mere end 200 år på bagen og lever som antydnet i bedste velgående i dag, dels i medieverdenen og her først og fremmest i form af kulturjournalistiske trendaflæsninger på mode- og livsstilsområdet eller i diverse former for politisk journalistisk diagnostik⁴, men også i mere kommercielle former som fremtidsforskning og lignende.

Fra disse historiske og aktuelle former for tidsåndsdiagnostik har den socialanalytiske samtidsdiagnostik ikke desto mindre arvet ambitionen om også at kunne diagnosticere en samtids 'berusende synkroniseringer' af værdsættelser og smag. Men til forskel fra den aktuelle tidsåndsdiagnostiks metaforer og fornemmelser sker det med en ambition om at kunne fatte disse varslende tegn og tendenser i et mere stringent socialanalytisk (konsumtions- og transmissionsteoretisk og smagsanalytisk) vokabular, der overskrider den aktuelle tidsåndsdiagnostiks spontane socialpsykologisme i bestræbelsen på at se mønstre og paralleller mellem en samtids tegn og tiltag på forskellige og tilsyneladende inkommensurable områder.(jf. afsnit II).

Filosofisk tidsdiagnostik

Uafhængigt af Zeitgeist-diagnostikken har tidsdiagnostiske ambitioner i forskellige former også været en central del af det modernes filosofiske diskurs - hvis ikke allerede fra Rousseaus to tidligste og civilisationskritiske *Diskurser*, så i det mindste fra og med Kants klassiske tekst 'Besvarelse af spørgsmålet: 'Hvad er Oplysning?' og hans historiefilosofiske skrifter fra samme periode (Kant 1784/1993). Som bl.a. Foucault har gjort opmærksomhed på det i sine studier af den moderne filosofiske samtidsdiagnostiks genealogi, kan Kant betragtes som ophavsmanden til aktualitetsorienteret filosofi og samtidig som den, der aftegner to spor i den moderne filosofi: i det ene spor åbner han med sin transcendentalfilosofi for en *sandhedens analytik*, altså en kritisk

³ Jf. Fremtidsforsker Jesper Bo Jensen: 'Tidsånden – slangen i paradiset' (www.fremforsk.dk).

⁴ Jf. Pittelkow: *Det personlige samfund: et portræt af den politiske tidsånd*, Kbh: Lindhardt og Ringhof, 2001

filosofi om erkendelsens grundlag og mulighedsbetingelser. I det andet åbner han med sit spørgsmål om oplysningen for en *aktualitetens ontologi*, for en ”kritisk tænkning, der tager form som en ontologi over os selv, over aktualiteten” (Foucault 1984). Dette aktualitetsorienterede og tidsdiagnostiske spor i det modernes filosofiske diskurs strækker sig ifølge Foucault fra Kant over Fichte, Hegel og Nietzsche til Weber, Husserl, Heidegger, Frankfurterskolen – og man kunne tilføje: til Foucault selv, men også til Habermas, Lyotard, Sloterdijk, Honneth o.a.⁵

Med spørgsmålet ’Hvad er Oplysning?’ stiller Kant som en af de første et filosofisk spørgsmål til sin egen nutid og problematiserer samtidig filosofiens egen diskursive aktualitet. Han viser, hvordan nutiden kan gøres til et filosofisk anliggende, hvilket den kan i kraft af hans bestemmelse af oplysningen som et *projekt*, hvor det handler om menneskehedens udgang af sin selvforskyldte umyndighed. Oplysning er således for Kant både en deskriptiv kategori, en fordring (*sapere aude*) og en tendens i nutiden. Og svaret på spørgsmålet: Hvad er Oplysning? kan Kant selv levere i kraft af sin historiefilosofi, der hviler på idéen om *naturens plan* eller *hensigt* med menneskeheden som artsvæsen, nemlig dets selvoverskridelse. Naturen vil med umærkelige skridt og i kraft af de menneskelige samfunds antagonismer føre menneskeheden frem til fuldendelsens tid, en tanke som Kant trods sin skepsis over for historiske prognoser giver begrebslig kontur i sine historiefilosofiske skrifter, hvor *fremtid* konsekvent udlægges via begrebet *fremskridt*, da menneskeheden i kraft af fornuften ikke bare skrider fremad, men fremad mod det bedre. Kant kunne m.a.o. svare på sit spørgsmål, fordi hans historiefilosofi satte ham i stand til at vurdere og bedømme sin nutid og pege på *tendenser* i denne. Således også når han i *Die Streit der Fakultäten* i 1798 udlægger den franske revolution og dens tilskuers, ikke deltagernes, entusiasme som et bevis på, at det går fremad i såvel tænkemåden som i udviklingen af de moralske anlæg, naturen har nedlagt i menneskeslægten.

Den historiefilosofiske udlægning af nutid og fortid i et fremtidigt teleologisk perspektiv kulminerer med Hegels begreb om historisk tid og forståelsen af sin egen tid og epoke som ”eine Zeit der Geburt und des Übergang zu einer neuen Periode”, mere præcist som overgangen til det Moderne. Og „indem die Moderne zum Bewusstsein ihrer selbst erwacht, entspringt ein Bedürfnis nach Selbstgewisserung, das Hegel als das Bedürfnis nach Philosophie versteht.”(Habermas 1985: 26). Hegel giver m.a.o. tidshistorien og tidsdiagnostikken filosofisk rang og ser som nævnt tidligere

⁵ Habermas har parallelt med Foucaults forelæsninger peget på Hegel som starten på ’det Modernes filosofiske diskurs’: ”Hegel ist nicht der erster Philosoph, der der modernen Zeit angehört, aber der erste, für den die Moderne zum Problem geworden ist. In seiner Theorie wird die begriffliche Konstellation zwischen Moderne, Zeitbewusstsein und Rationalität zuerst sichtbar.”(Habermas 1985: 57). Vincent Descombes diskuterer og kritiserer både Habermas’ og Foucaults forestillinger om filosofiens aktualitetsbestrebelse i *Philosophie par gros temps* (Descombes 1989).

filosofiens stillet over for den opgave, at fatte *sin* tid i tanker, velvidende at den altid kommer for sent, for ”als *Gedanke* der Welt erscheint sie erst in der Zeit, nachdem die Wirklichkeit ihren Bildungsprocess vollendet und sich fertig gemacht hat (...); die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug” (Hegel 1975: 28).

Det tidsdiagnostiske motiv fra Hegel genoptages i midten af 1800-tallet hos unghегelianerne (Bauer, Ruge, Hess, Strauss o.a.) og hos den unge Marx, men i distance til Hegels idealisme. Ambitionen er nu at ophæve filosofien ved at virkeliggøre den i praksis som diagnose og kritik af den religiøse, politiske og økonomiske fremmedgørelse eller som social revolution (jf. Marx 1843/1981). Den historiefilosofiske tidsdiagnostik transformeres hos den senere Marx i politisk-økonomisk retning inden for rammerne af en historisk materialisme, der pointerer det materielle og økonomiske grundlag for samfundslivets udvikling. I den ældre Marx’ *kritik af den politiske økonomi* arves og transformeres historiefilosofiens diagnostiske problematik bl.a. i kraft af *tendensbegrebet* og ambitionen om gennem afdækningen af den kapitalistiske produktionsmådes immanente bevægelseslove at pege på historiske *krise- og sammenbrudstendenser* i den kapitalistiske økonomi.⁶ Fra Marx har den socialanalytiske samtidsdiagnostik overtaget ambitionen om at lave *historiske tendensanalyser* som en måde at arve historiefilosofien på, samt formidlet over Althusser elementerne til en ikke-teleologisk historieteori, der ser historien som en proces uden subjekt og mål og som en infinit række af historier, som på bestemte tidspunkter danner konstellationer eller konfigurationer i stadig transformation, men i øvrigt har deres egne tidsrytmer og ikke henviser til en basal fælles samtidighed, da de er principielt usamtidige (Schmidt 1988: 110f).

Hos Nietzsche er det ikke længere tendenser i samfundets produktionsmåde, men derimod i *vurderingsmåden* og mere præcist spørgsmålet om værdien af samtidens herskende værdier, værdsættelser, smag og idealer, der er rykket i centrum af tidsdiagnostikken. Filosofien skal ikke fatte sin tid i tanker; den skal derimod diagnosticere kulturens og tænkningens tilstand og tendenser, og den skal diagnostisk ’filosofere med hammeren’ for at aflytte hulheden i tidens idealer og afguder - med ’terapeutisk’ henblik på en ’omvurdering af værdierne’ og af rangordenen mellem værdierne. I *Historiens Nytte* (1874) diagnosticerer Nietzsche ganske vist det 19. århundredes ’historiske syge’, men han plæderer selv få år senere for, at den filosofiske aktivitet på moderne

⁶ Marx bruger systematisk, om end i flere betydninger, tendensbegrebet i *Grundrisse* (1857) *Das Kapital, I-III* (1867) om den kapitalistiske produktionsmådes forskellige historiske og økonomiske tendenser. Marx transformation af historiebegrebet og historiefilosofien og hans brug af tendensbegrebet er behandlet systematisk hos Althusser/Balibar 1967: b.2 192ff.

betingelser ikke blot må være en *diagnostisk*, men nødvendigvis også en *historisk aktivitet* på baggrund nemlig af indsigten i det vilkår, at "Alt er blevet til; der findes ingen *evige kendsgerninger*: ligesom der ikke findes nogen absolutte sandheder. - Herefter er den historiske filosofen fra nu af nødvendig og med den beskedenhedens dyd" (Nietzsche (1878)1962: 448). En sådan diagnostisk og historisk filosofen udmønter sig hos Nietzsche bl.a. i *genealogien* som enheden af opkomst- og herkomst-analyse, og i en symptomatologi, der læser moralske og andre værdier som tegn på interpretationsformer, værdsættelser og vurderingsmåder, der igen henviser til livsformer og bestemte former for vilje til magt. I denne optik kan Nietzsche diagnosticere sin europæiske samtid som kulminationen af den europæiske nihilisme, og han kan kritisere historiefilosofiens teleologiske fremskridtforestillinger under henvisning til, at det går fremad i dekadencen. Som Marx altså ville fatte de modstridende tendenser i samtidens kapitalistiske produktionsmåde, da vil Nietzsche på sin vis fatte herkomsten af og tendenserne i samtidens kulturelle, moralske og politiske interpretations- og vurderingsmåder - med henblik på en omvurdering af værdierne og vurderingsmåderne.

Fra Nietzsche har den socialanalytiske samtidsdiagnostik via bl.a. Foucaults omsætninger og moderniseringer hentet forestillingen om filosofi som diagnose eller rettere: som enheden af *genealogi* (historisk filosofen) og *diagnose*.⁷ Foucault anså i forlængelse af Nietzsche den diagnostiske aktivitet for at være en af filosofiens sidste selvstændige aktivitetsformer, og han forstod sin egen filosofiske praksis som en *historisk-diagnostisk praksis* formidlet over de historisk-epistemologiske analysestrategier 'vidensarkæologi' og 'genealogi'. I Foucaults vidensarkæologier i 1960'erne antog samtidsdiagnose form som undersøgelser af den aktuelle tænkningens historiske mulighedsbetingelser og dens aktuelle *historiske a priorier*. Diagnosebegrebet er her knyttet til episteme- og arkivbegrebet, hvorfor 'samtid' tænkes helt traditionelt som en afgrænset *kulturel epoke* (jf. Foucault 1969: 172f; 221f). Med overtagelsen af genealogien som historisk-diagnostisk analysestrategi bliver 'samtidsdiagnose' til 'nutidshistorie' (*histoire du présent*) formidlet over genealogiske *Herkunft-* og *Entstehungs-*analyser (Foucault 1983). Senere igen, med opdagelsen af den tidsdiagnostiske Kant, forstås samtidsdiagnose som en "aktualitetens historiske ontologi" i tilknytning til den "kritiske attitude" (Foucault 1987).⁸ Den socialanalytiske samtidsdiagnose er i

⁷. "Nietzsche (har) opdaget, at filosofiens ejendommelige aktivitet var den diagnostiske aktivitet: hvad er vi i dag? Hvad er dette 'i dag', i hvilket vi lever? En sådan filosofisk aktivitet var for Nietzsche forbundet med dette gravearbejde under egne fødder; han ville jo fastslå, hvordan dette univers af tænkning, diskurser og kultur engang havde konstitueret sig. Det forekommer mig, at Nietzsche har leveret filosofien en ny genstand – genealogien." (Foucault 1994: I-665).

⁸ Udviklingen i Foucaults samtidsdiagnostiske mellemværender er behandlet i Kristensen 1985 og 1996: kap.6, samt i Schmidt 1990:173ff.

slægt med Foucaults bestræbelser, men har forsøgt at præcisere og forfine begrebet 'samtidsdiagnose' (jf. afsnit II her).

Desuden har det socialanalytiske perspektiv som sådan sit afsæt i en læsning og videreudvikling af Nietzsches *interpretationsfilosofi* og *perspektivisme* (Schmidt:1987; 1988; 1999:I-25ff. – jf. senere). Endelig står den socialanalytiske samtidsdiagnostik med reference til både Marx og Nietzsche, men til forskel fra Foucault⁹, som antydet ved sin *arv fra historiefilosofien*: At bedrive samtidsdiagnose er grundlæggende en form for historiefilosofi, men rensat for oprindelsestænkning og teleologi. I stedet pointeres historiens åbenhed med henblik på *at fatte tendenser* i retningsbestemmelsen af denne, hvilket bl.a. kan beskrives som en sans for det politiske. Kategorien *tendens* er således socialanalytikkens bud på en modernisering af historiefilosofien, nemlig i form af en samtidsdiagnostik, der udmønter sig i historiske og genealogiske tendensanalyser. Som vi senere skal se, er tendens-kategorien også helt grundlæggende for socialanalytikkens begreb om *det sociale*: ”Tendensen er det sociales existens...” (Schmidt 1988:111). Inden da skal vi se på en anden måde at diagnosticere det sociale, nemlig sociologiens.

Sociologisk tidsdiagnostik

Den klassiske sociologi fra Comte og Tönnies over Durkheim til Simmel og Weber er et barn af sin egen genstand, det moderne samfund - og født netop i bestræbelsen på at beskrive og forstå det moderne samfund i dets *modernitet*. Med sociologien begynder samfund for første gang at beskrive sig *som samfund*. Menneskenes samliv, deres 'Gesellungsform' og 'Geselligkeit', deres sociale liv og socialitetsformer bliver med sociologien til et problem for sig selv, fordi de i den moderne verden befinder sig i permanent forandring og permanent må gestaltes (Nassehi 2001: 209). Det har dog altid været omstridt, hvorvidt sociologien er en *videnskab om samfundet* eller en *videnskab om det sociale* - med samfundet som den alt omfattende sociale realitet. Men selv hvis man hælder til det, så hindrer det ikke sociologien i også at skulle have blik for den samfundsmæssige helhed eller samfundet som samfund.

Den sociologiske tidsdiagnostik har gennemgående antaget karakter af *generelle samfundsdiagnoser* med fokus på det moderne samfunds *strukturelle udviklingsprincipper* (nivellering, differentiering, specialisering, bureaukratisering, rationalisering etc.), dets specifikke *moderniseringsprocesser* (aftraditionalisering, sekularisering, overgangen fra Gemeinschaft til Gesellschaft, fra mekanisk til organisk solidaritet, frisættelse, individualisering, globalisering,

⁹ Selvom Foucault de facto med sin hyppige brug af kryptotendens-begreber som 'normalisering', 'gouvernementalisering' etc. laver og leverer historiske tendensanalyser.

modernisering af modernisering etc.), eller *krisefænomener* og *følgeproblemer* i kølvandet på disse (f.eks. opkomsten af 'det sociale spørgsmål', der vedrører samfundets 'sammenhængskraft' i lyset af industrialisering, urbanisering, proletarisering, den samtidige eksistens af klasseantagonismer og nye politiske rettigheder, eller nyere tids fokus på risici, forurening etc.).

I sine tidlige former optrådte sociologien stort set som en refleks af den moderne fremskridtstro og var som sådan historiefilosofisk eller evolutionsteoretisk anlagt (Comte, Spencer, Marx o.a.). Senere i sociologiens videnskabelige konsolideringsfase omkring 1900 træder de kriseagtige følger af moderniseringsprocesserne i centrum for mere skeptiske former for sociologisk tidsdiagnostik (Tönnies, Durkheim, Simmel, Weber) (Nassehi 2001: 224). Disse antager ofte karakter af *tabsdiagnostikker* (således Durkheims diagnose af anomi eller Webers heroisk-pessimistiske diagnoser af 'die Entzauberung der Welt' eller af rationaliseringens 'jernbur').

Både i sine klassiske, men også i sine 'nyklassiske' udgaver (Luhmann, Bourdieu, Bauman, Beck, Giddens, Castells o.a.) har sociologien således vedvarende haft ambitioner om at levere generelle *samfundsmæssige diagnoser* af samfundenes tilstand og udvikling, der sætter tidens tegn, tendenser og samfundsmæssige erfaringer på begreb i henhold til deres almene struktur- og udviklingsprincipper – og som oftest baseret på en teori om samfundet og på historisk-empiriske analyser, der skal give tydingen af fænomener et videnskabeligt grundlag eller skær. Disse diagnostiske ambitioner har tilmed været stærkt tiltagende i de seneste årtier, hvor sociologien har fået en ny diagnostisk selvbevidsthed med betydelig resonans i massemedierne, hvor sociologiske diagnoser så til gengæld med kæmpe med mediernes egne politiske og kulturelle tidsåndsdiagnoser om at være samfundets primære form for selvbeskrivelse (jf. Luhmann 1997: II-1128ff). Sociologiens renæssance som offentlig tidsdiagnostik hænger sammen med, at også sociologiske tidsdiagnoser har deres grundlæggende funktion i at bidrage til *samfundsmæssig orientering* og til *artikulation og klassifikation* af samfundsmæssige erfaringer i bred forstand (om deres evaluative og normative funktion – se senere).

Sociologiens diagnostiske renæssance kommer bl.a. til udtryk i det forhold, at nye og vidt forskellige samfunds- og samtidssignaturer de seneste år er dukket op i en lind strøm som symptom på, at vore samfund for indeværende er i færd med at forandre sig stadig hurtigere i stadig mere flertydige retninger. "Die Gesellschaftsbegriffe formieren sich wie Kaninschen", har Ulrich Beck engang bemærket om de seneste årtiers udvikling både inden for og udenfor sociologien. Udtryk som 'det postindustrielle samfund', 'servicesamfundet', 'risikosamfundet', 'velfærdssamfundet', 'oplevelsessamfundet', 'drømmesamfundet', 'netværkssamfundet', 'informationsamfundet',

'mediesamfundet' og senest 'videnssamfundet' vidner herom og har sammen med mere udflydende betegnelser som 'det postmoderne', det 'senmoderne', det 'refleksivt moderne' eller det 'andet moderne' konkurreret om at udpege særlige aspekter ved det aktuelle samfund eller sætte signaturer og retningsangivelser på de aktuelle transformationer.

Bag disse diagnostiske signaturer og etiketter genfinder man ikke blot sociologiens krypto-hegelianske ambition om at bringe samfundets tidlige tilstand og transformationsprocesser på begreb, men også en sociologisk pendant til de tidligere omtalte tidsånds- og kulturanalysers ambition om at bestemme det tidstypiske og afgrænse den nære nutid, vor tid, vort tiår, vores 'epoke' eller vor 'tidsalder', fra en nær eller fjern fortidig periode eller tidsalder ('de traditionelle samfund' eller i dag 'industrisamfundet'). I et tidligt perspektiv handler det om at afdække og begribe det aktuelle samfunds karakteristiske *strukturelle kendetegn* og om at føre disse karakteristika tilbage til ét eller flere *udviklings- eller ordensprincipper* med henblik på at kunne sætte den aktuelle samfundsform eller samfundsudvikling på begreb – og altså helst ét begreb, der kan sammenfatte det dominerende kendetegn eller udviklingsprincip. Den samme ambition kan også spores i forsøgene på at begrebsbestemme den eller de *overordnede tendenser* i det aktuelle samfunds udviklingsdynamik og -retning – hvad enten der nu henvises til den øgede 'globalisering', 'individualisering', 'multikulturalisering', 'digitalisering' etc. eller samtidigheden af disse og andre tendenser under etiketten 'refleksiv modernisering' (Beck/Bonss/Lau 2004). Sidstnævnte understreger, at den sociologiske tidsdiagnostik i sin måde at arve historiefilosofiens problematik gennemgående er forblevet *moderniseringsteori*, hvordan man så end tænker moderniseringens struktur- og udviklingslogik.¹⁰

De mange indbyrdes forskellige diagnostiske samfundssignaturer udstiller på deres egen måde, at 'samfundet' som helhed i dag er blevet for komplekst og flertydigt i sine transformationsformer til at kunne beskrives fyldestgørende med ét enkelt begreb eller ud fra ét organiserende centrum. Det synes ikke længere muligt at give én fyldestgørende, samlet og entydig begrebslig beskrivelse og sammenfatning af nutidens samfund og mangfoldigheden af dets socialitetsformer – måske lige bort set fra bestemmelsen af det som *et komplekst samfund*, der bliver

¹⁰ En undtagelse er her den form for historisk-genealogisk og diagnostisk sociologi, som man finder i regi af de såkaldte 'governmentality studies'. Disse bæres i vid udstrækning af en sociologisk kritisk sociologisering af den sene Foucaults studier i 'gouvernementalitetens historie' (jf. Dean 1997; Rose 1996). Når Foucault kan bruges i sociologiens diagnostiske oprustning som alternativ til moderniseringsteoriene hænger det sammen med, at hans analytik ikke sætter fokus på ændringer i samfundets struktur- og bevægelseslove som sådan, men på de konkrete programmer og de praktiske videns- og rationalitetsformer, der omsættes i magt-, styrings- og ledelsesteknologier på mikro- såvel som på makroniveau – og på tværs af institutioner og opdelinger i stat, samfund og marked. Med Foucaults analytik kan man vise, at 'samfundet' snarere fremstår som et epifænomen end som udgangspunkt for analysen.

stadig mere *komplekst* eller ligefrem *hyperkomplekst* i sin funktionsmåde og udviklingsdynamik (Qvortrup 1998; Mortensen 2004). Problemet for den sociologiske tidsdiagnose er forblevet forholdet mellem begreb og det begrebne, og det forhold, at begrebet og det begrebne hele tiden glider fra hinanden, hvorfor man får dette væld af begrebsaspiranter, der hver for sig hævder at sammenfatte samfundsmæssige ændringer ved at henføre dem til almene struktur- eller udviklingsprincipper eller til en teori om samfundet.

Når forholdet til det tidsdiagnostiske gennemgående i tilknytning hertil er omstridt og har været det inden for den videnskabelige sociologi siden dennes etableringsfase omkring sidste århundredeskifte sociologien, har det at gøre a) dels med diagnostiske teories og udsagns omstridte videnskabsteoretiske status, b) dels med det forhold, at selve diagnose-begrebet også uvægerligt implicerer normative og evaluative perspektiver, der kan komme i konflikt med samfundsvidenskabernes værdifrihedspostulatet (jf. afsnit III).

ad a) Generelle sociologiske *samfundsdiagnoser* har som regel karakter af teoriledede iagttagelser og beskrivelser af karakteristiske struktur- og udviklingstræk ved et samfund som helhed. Når kritikere i denne forbindelse advarer mod en overvurdering af sociologiens diagnostiske potentialer, sker det under henvisning til, at sådanne generelle samfunds- og samtidsdiagnoser ganske vist kan tjene praktiske hverdagslige og kulturelle orienteringsbehov, men ikke kan leve op til videnskabelige gyldighedskriterier (jf. Friedrichs/Lepsius/Mayer 1999). Samfundsdiagnoser, hævdes det, står permanent i fare for at havne i *selektive generaliseringer*, hvor enkeltiagttagelser almengøres. Sociologiens opgave som videnskab er imidlertid at fremlægge falsificerbare hypoteser om enkeltstående forhold og fænomener, og hvis man derudover vil sammenføje enkeltstående udsagn til et samlet billede af et samfund og dets aktuelle udviklingstendenser, så skal det være i form af udsagn om universelle lovmæssigheder.

Størsteparten af sociologiske diagnoser ville i så fald ikke kunne leve op til disse metodologiske krav. Men en sådan kritik af generelle videnskabelige udsagn er ikke længere holdbar med indsigten i, at enhver videnskabelig beskrivelse – og altså ikke kun almene diagnostiske samfundsbeskrivelser - hviler på teoretiske præmisser og begrebsantagelser, der ikke kan falsificeres og dermed afprøves videnskabeligt i den kritiske rationalismes forstand, fordi de forudsætter sig selv. Derfor kan man ikke spille almene diagnostiske udsagn og empiriske enkeltiagttagelser ud mod hinanden, og spørgsmålet er ikke, hvorvidt man enten skal bedrive teori eller empiriske undersøgelser, videnskabelig forklaring eller diagnose, thi de forudsætter gensidigt

hinanden (Kneer et.al. 2001:8f). Dertil kommer, at såvel samfundsmæssige diagnoser som samfundsteorier generelt må give afkald på dét, som forklarende empirisk forskning ser som sin eneste mulighedsbetingelse, nemlig et distanceret forhold til sit objekt. Sociologisk samfundsteori og diagnostik foregår i samfund og hører ret beset selv til den genstand, som iagttages, beskrives, udforskes eller diagnosticeres; deres objekter er ikke ydre, og hvad og hvordan de end ser, så er det et udtryk for strukturer og blikke, der er skabt i og af samfundet og hører til måden, hvorpå et samfund beskriver sig selv (Kneer 2001:10; Luhmann 1997: II-1128ff)

ad b) Generelle sociologiske samfundsdiagnoser som oftest også en *evaluativ funktion*, da de uvægerligt vurderer og kritisk bedømmer epoker, samfund og samfundsmæssige udviklingstendenser ud fra bestemte idealer eller normative alternativer, hvorved grænsen mellem sociologi og socialfilosofi tendentielt udviskes.¹¹ Ofte er det netop den normative, kritiske og handlingsorienterede dimension og ikke blot den videnskabelige beskrivelse, der udgør den stærkeste motivation til lave samfundsdiagnoser.¹² Mere generelt har det været kendetegnende for de fleste former for sociologisk tids- og samfundsdiagnostik, at de også udstiller det spændingsforhold mellem det empirisk-objektive og det normativt-vurderende, der ligger i selve diagnose-begrebet (jf. afsnit III). Grænserne sociologi og socialfilosofi og mellem realitetsdomme og værdidomme udviskes, hvorfor sociologiske tidsdiagnoser altid står i fare for at begive sig ud i moralsk kritik. Derfor skulle sociologien ifølge Max Weber afholde sig fra at lave tidsdiagnoser, hvorimod man fra Durkheim til Habermas har insisteret på at drive den sociologiske behandling af sociale fænomener som f.eks. moralske spørgsmål, så langt som muligt i kombinationen af beskrivelse, forklaring og evaluativ bedømmelse. Sociologien kan kun i sin positivistiske selvmisforståelse blive et rent beskrivende spejl af verden og lave tidsdiagnoser, der afspejler samfundet. Selv den mest omhyggelige videnskabelige beskrivelse og analyse rummer altid et uudryddelig moment af 'tydning' eller interpretation, al den stund at også empirisk (analytisk og statistisk) udvundet viden skal fortættes, sammenfattes, interpreteres og artikuleres som erkendelse og viden.

¹¹ 'Socialfilosofi' her med den betydning Axel Honneth har givet ordet. (jf. Honneth 2000: 11ff)

¹² Derfor er der i samfundsvidenskabelige sammenhæng ikke langt fra 'samtidsdiagnoser' til 'evalueringsforskning', for så vidt det her handler om forskning, der i begge tilfælde er orienteret ud fra en bestemt praktisk eller politisk målsætning eller foretages ud fra et bestemt værdistandpunkt, hvor man søger at identificere et bestemt værdistandpunkt (eks. lighed, lige muligheder), der er dominerende eller fremherskende i et samfund, for derefter at undersøge, i hvilken grad de pågældende værdier faktisk er realiseret (jf. Andersen 2002: 80ff)

Den socialanalytiske samtidsdiagnose har arvet og videreudviklet nogle af den klassiske og moderne sociologis diagnostiske grundtemaer, dog ikke med ambitionen om at lave *generelle sociologiske samfundsdiagnoser*, men netop *konkrete socialanalytiske samtidsdiagnoser*, der også kan læse tegn og tendenser på lavere niveauer end samfundsniveauet. Det hænger sammen med, at socialanalytikken har sit afsæt i en filosofisk nyinterpretation af en af sociologiens grundkategorier, nemlig *det sociale*, der bestemmes som *gemenhed* (samhørighed og tilhørighed), og hvis analytiske mindsteenhed udgøres af *sociale træf* (jf. senere). Endelig hviler socialanalytikken i et praktisk-poetisk vidensideal, der til forskel fra sociologiens teoretisk-empiriske ikke har problemer med at tage interpretation på sig som vilkår - og derfor heller ikke forsøger at undgå enhver diagnostiks interpretative, vurderende og intervenserende dimensioner. Alt dette vil nu blive udfoldet nærmere i de følgende afsnit.

II. Socialanalytisk samtidsdiagnose

Intentionen med det foregående har været at vise, hvordan socialanalytikkens begreb om *samtidsdiagnostik* både arver og føjer sig ind som en ny strategi i det modernes konfiguration af tidsdiagnostikker. Som en *idéhistorisk-diagnostisk praksis* arver den intentioner fra det modernes *filosofiske* former for tids- og aktualitetsdiagnose i traditionen fra Kant over Nietzsche og Frankfurterskolen til Foucault. Som en *socialanalytisk diagnostik* arver den, men er samtidig udviklet i distance både til den sociologiske tidsdiagnostik, til den hermeneutiske og kulturanalytiske tidsåndsproblematik, og til kulturjournalistikkens, fremtidsforskning og trendanalysernes tidsåndsdiagnoser. Endelig er den som *praktisk-poetisk filosofien* profileret over for andre aktuelle former for filosofi og intellektuel virksomhed.

Først og fremmest er den socialanalytiske samtidsdiagnostik kendetegnet ved sin diagnostiske *dobbeltstrategi*: den er både idéhistorie og socialanalytik - og på "én gang en diagnose af samtiden og *samtidens* diagnose" (Schmidt 1999, I:18; 1990: 19). Desuden er den kendetegnet ved sit begreb om *interpretation* og sit begreb om *praktisk-poetisk filosofi*, samt ved sin udlægning og brug af kort og ved sin anvendelse af diagnostiske nøglekategorier som *samtid*, *diagnose*, *selvfølgeligheder*, *tegn*, *tendenser* og *fatning*.¹³

Samtidsdiagnose

Begrebet *samtidsdiagnose* er som antydnet hentet fra Foucault og hans forsøg på at omsætte og modernisere Nietzsches genealogiske praksis i dennes enhed af 'historisk filosofien' og 'diagnose'. Begrebet og problematikken overtages og videreudvikles herfra af Lars-Henrik Schmidt fra midten af 1980'erne og frem (Schmidt 1987: 17, 291), i første ombæring som et bud på, hvad en tidssvarende form for idéhistorie eller rettere en 'idéhistorisk filosofien' kunne være, nemlig og helt i tråd med Nietzsche en fremstilling af "... hvordan 'noget' er blevet til Noget, til selvfølgelige kendsgerninger" (Schmidt 1990: 19). En tidssvarende idéhistorie må således på den ene side fatte kendsgerningernes tilbliven, og den må på den anden side være et studie af de idéer, en samtid eller samtidens anførende diskurser *ikke* taler om, men som fungerer som samtidens *selvfølgeligheder* og som dens diskursers *historiske a priorier*: dét, de spørger med, men ikke til (Schmidt 1988: 19f).

¹³ I en nærlæsning af Schmidts værk, som det sker i det følgende, ville det meget vel være muligt at pege på uklarheder og kritisere visse inkonsistens og inkonsekvenser undervejs mellem enkelte formuleringer. Det har ikke været det primære anliggende her, hvor sigtet derimod er at lave en konstruktiv og relativ systematisk fremstilling af socialanalytikken og den socialanalytiske samtidsdiagnose, som Schmidt har arbejdet på at udvikle den de sidste 20 år.

Så langt var bestræbelsen i slægt med den tidlige Foucaults forståelse af samtidsdiagnostik som en 'arkæologisk' (idéhistorisk) undersøgelse af videns og tænkningens *historisk a prioriske* betingelser med henblik på at afsøge muligheden for 'at tænke anderledes'. Her forholder man sig *diagnostisk* til præsentationer af viden og tænkning i diskurser og praktikker. Det sker med henblik på at artikulere og problematisere deres selvfølghed og for at åbne muligheder for at tænke og gøre noget anderledes ved at få sagsforhold til at stå i et anderledes lys og bevirke en anderledes prioritering af opgaver og indsatser. Udarbejdelsen af en idéhistorisk samtidsdiagnostik som et nyt felt og en ny problematik indgik imidlertid også som et centralt led i udviklingen af *socialanalytikken* som det teoretiske og interpretatoriske perspektiv, der tilbyder sig for en samtidsdiagnostik i det uafgjorte felt mellem filosofi og sociologi (Schmidt 1990, s.18ff) - på samme måde som dette perspektiv i øvrigt selv udsprang af en diagnose af samtidens vilkår for filosofien og tænkningen (jf. Schmidt 1987: s.303f). Disse vilkår indkredses og præciseres i *Viljen til orden* (Schmidt 1988), hvor Schmidt omsætter den klassiske filosofis discipliner: erkendelsesteori, metafysik, etik og æstetik til dimensionerne *videnspolitik*, *erstatningsmetafysik*, *konsumtionsteori* og *transmissionsteori* (Schmidt 1988: 11ff).

I forbindelse med Schmidts udvikling af en socialanalytisk samtidsdiagnose som problematik ekspliciteres samtidsdiagnosens *perspektivisme* og dens karakter af *aktiv interpretation*. Det sker i distance til bl.a. den tidlige Foucaults forestilling om samtidsdiagnostik praktiseret som en "etnologi over vor egen kultur".¹⁴ I en socialanalytisk horisont findes der imidlertid ikke noget 'udenfor', ikke noget ophøjet standpunkt, hvorfra man kan overskue og diagnosticere en samtid. Allerede Nietzsche var klar over, at hans diagnostiske blik var *historisk a priorisk* og hvilede på en historisk ontologi. Også det sted, han diagnosticerede og kritiserede fra kunne diagnosticeres og kritiseres, fordi det er historisk konstitueret. Filosofien kan ikke finde sit grundlag udenfor i noget andet, en oprindelse, en afslutning, en ophøjet distance, men grundlaget medproduceres fortløbende, men dog uforudsigeligt (Schmidt 1990: 32)

Af samme grund kan en diagnose hverken være uinteresseret og distanceret eller en ren projektion. Det blik for og den fremstilling af "regimers, ordners selvkonstituerende udøvelse af smag..." (1990: 19), som er diagnosen, er altså i sig selv en udøvelse af smag. Det er en *regimering*,

¹⁴ Om *Les Mots et les Choses* (1966) sagde Foucault således: "Man kunne definere det som en analyse af de civilisationskendsgerninger, der kendetegner *vor* kultur, og for så vidt ville det handle om en *etnologi* over den kultur, vi tilhører. Jeg forsøger faktisk at stille mig *udenfor* den kultur, vi tilhører, for at analysere dens formale betingelser, for på en måde at iværksætte en kritik af den." (Foucault 1994: I-605). Foucault ville "etnologisere det blik vi retter mod vores egen viden og kultur" for at kunne undre sig over sin kulturs selvfølgheder og for at kunne se det med fremmede øjne, som ens egen kultur betragter som velkendt. Denne idé om et mere privilegeret sted at se og iagttage fra opgives hos Foucault efter overtagelsen af den genealogiske analysestrategi.

en ordning, der sætter den orden til, som den vil fatte.¹⁵ Den idéhistoriske undersøgelse gør således også 'noget' til Noget, nemlig til et samtidsdiagnostisk tilbud om at fatte, hvad der er på færde. Bestræbelsen består grundlæggende i "... at analysere en situation, et socialt træf, hvor sagerne indtræffer, hvorved gemenhed og konfliktualitet bliver til; fænomenet har vi tidligere benævnt *det sociale selv*" (Schmidt 1999a: 10).

Som en filosofisk praksis på aktuelle vilkår er socialanalytikken henvist til enheden af samtidsdiagnose og idéhistorisk beretning; som filosofisk praksis må den nemlig indse, at den principielt er grundløs, samtidig med at den i form af diskurs sætter grunde, men for at forstå disse endelige (udstansede og forgængelige) grunde må den blive idéhistorie, der også nødvendigvis er samtidsdiagnostisk.

Socialanalytikken mobiliseret

Før socialanalytikens mere præcise bud på en samtidsdiagnostik kan præsenteres, må dens aksiomatiske grundlag og dens mest centrale kategorier imidlertid skitses, fordi de som sagt udgør vilkåret for at fatte samtidens selvfølgeligheder, konfliktuerende tendenser og erfaringsformer med en *socialanalytisk samtidsdiagnostik*.

Socialanalytikken er en moderne analytik i betydningen tidsreflekteret og tidsreflekterende – om end det er en pointe, at socialanalytikken i sin samtidsdiagnostiske virksomhed tilstræber *utidighed* og at være et ekko, selvom tidens tanker taler i den. I denne markering ligger blot, at det tidsreflekterede (altså den idéhistoriske refleksion) er forudsætningen for det tidsreflekterende (altså sansen for samtidens omsætning af forudsætningerne). Det er i forskydningen mellem det reflekterede og det reflekterende, utidigheden ligger (Schmidt 1990: 26).

Særligt i *Viljen til orden* (Schmidt 1988) diagnosticeres socialanalytikens egne forudsætninger. Dér formuleres socialanalytikens idéhistorisk funderede filosofiske grund som en

¹⁵ Socialanalytikken bruger kategorierne *regime* og *regimering* i den betydning Nietzsche giver kategorien bl.a. i sin kritik af 'overhistoriseringen af livet' i *Historiens Nytte* (jf. Kristensen/Schmidt 1994: 30). Nietzsche har en forestilling om den historiske dannelses *diætetik*, forstået som den *rette dosering* mellem for meget og for lidt historie og som en *kur* mod overhistoriseringen. I overført betydning som intellektuelle dyd implicerer regimetanken en forligelse med princippet om, at der er så meget, man ikke vil vide, da begrænsning og beskedenhed, hvad viden angår, er forudsætningen for, at man ved noget i det hele taget. For at kunne analysere sammenhænge, må man vide noget mellem intet og alt – og at finde den passende diæt ville være at finde den analytiske sans' regime. *Regimering* handler på denne baggrund om at udstikke eller stille et (aldrig begrænset) teoretisk perspektiv til rådighed, der tillader at se og sige noget i en diskurs og i et andet vokabular, der er styret af et regime. I socialanalytikken forsøges den traditionelle opdeling mellem *teori*, *metode* og *objekt* erstattet af trekløveret *regimering* (hvor 'teori' erstattes af et tilbud om teoretisk perspektivering og omsætning i gemen diskurs og vokabular), *interpretation* (hvor 'metodespecificering' afløses af udstansning af interpretor og interpresent), og *diagnosis* (hvor 'objektspecificering' betyder at oversætte kendsgerninger og sagsforhold til sociale forhold og sociale træf)(jf.Schmidt 1999: I-69-70).

omsætning af den klassiske filosofis discipliner erkendelsesteori, metafysik, etik og æstetik. Omsætningen tager udgangspunkt i en spørgen til, hvorledes spørgsmål konkret stilles og stiller sig inden for hver af disse dimensioner. Denne spørgen leder til en omsætning i form af *videnspolitik*, *erstatningsmetafysik*, *transmissionsteori* og *konsumtionsteori*. Denne omsætning er funderet i en diagnose, hvor den idéhistoriske afvikling af første og sidste instanser (først som ”Le Grand Juge”, siden som det fornuftige og ansvarlige subjekt) markerer modernitetens filosofiske vilkår. Under dette vilkår må ”en ny filosofisk diskurs [...] reflektere sin egen endeløshed” (Schmidt 1988: 11). En sådan ny filosofisk diskurs er socialanalytikken, og i dens refleksion over sin egen endeløshed bliver den distancerede gentagelse og den gentagende distance – som mimesis uden forbillede – til det gentagne, gennemgående træk. *Gentagelse og distance*; den distancerede gentagelse og gentagende distance, hører således til socialanalytikkens grundkategorier. Med disse kategorier fattes netop det forhold, at der ingen grund gives; intet ophav, ingen sidste, ansvarlig, ordnende instans, ud fra hvilken fortidens, nutidens eller fremtidens ’fornuft’ kan forklares. Det, der gives, er gentagelse, men netop ikke en gentagelse af noget, men en gentagelse *uden* forbillede.

Socialanalytikken er et tilbud om *regimering*, dvs. om et teoretisk og analytisk perspektiv, om en bestemt måde at spørge til og fatte samtiden på gennem et bestemt vokabular med et begrænset antal kategorier. Den er en omsætning af sine forudsætninger, og som sådan funderet i en diagnose *af og på baggrund af* sit eget vilkår, nemlig modernitetens filosofiske vilkår. Vilkår som selv sagt netop fattes i og med omsætningen og som altså på en gang danner forudsathed og forudsættelse (Schmidt 1988: 45). Fundamentet for refleksionen er altid allerede inden for refleksionen, som dermed er uden egentligt fundament – den er endeløs, med andre ord. Det er præcis vilkåret, og under dette vilkår er man altså henvist til sansen for gentagelighed.

Videnspolitik og erstatningsmetafysik

Udgangspunktet for undersøgelsen af viljen til orden er *videnspolitikken*. Netop fordi der ikke gives et ”privilegeret filosofisk indstigningspunkt” er spekulatoren henvist til ”... en konkret idehistorie om forudsætningernes omsætning, dvs. formen for gentagelse” (Schmidt 1988: 39). De videnspolitiske overvejelser former sig som en spørgen til, hvordan spørgsmål kan stilles og stiller sig. Det handler om at finde ud af, hvordan noget kan gøre sig gældende: Hvad kan ses og siges? Eller rettere: Ikke bare, hvad spørges der til, men hvad spørges der med? Og hvad spørges der netop ikke til? Der spørges med andre ord til regimers og felters topik. Men hvad er så grunden for netop

denne spørgen? Hvilke forudsætningers omsætning er dette? Hvad er det, der kan ses og siges for indeværende, som sætter denne spørgen?

Det korte svar er som sagt første og sidste instansens endeligt, som betegner en krise i den metafysiske filosofi og dermed i muligheden for at referere til en alt-forklarende og –ordnende fornuft, hvad enten denne instans har navn af Idé, Gud, Videnskaben, Systemet eller Subjektet. Sandheden sættes til, når referencen er væk, tilbage står, at ”noget” gør sig gældende.

Erstatningsmetafysikken forsøger at fatte, hvordan det lader sig gøre, at noget til stadighed gør sig gældende uden grund, dvs. uden oprindelse og endelighed. Og den spørger til, hvordan og hvorfor ”vi som sprogligt erfarende, endelige skabninger uvilkårligt installerer metafysik på trods af metafysikkens øjeblikkelige umulighed” (Schmidt 1988: 14)?

Spørgsmålet om *hvorfor* og *hvordan* besvares med, *at* der gøres gældende, at der *interpreteres*, og denne gøren-gældende indebærer en *værdsættelse* som udøvelse af en vilje *til* orden. Kursiveringen af ’*til*’ betegner det forhold, at perspektivet tilegner sig selv gennem interpretation. At det altså bliver til som perspektiv og som ’nogens’ perspektiv på ’noget’ i interpretationen (se også Schmidt 1999a: 29). Man kan sige, at en metafysisk tilbøjelighed gør sig gældende, men inden for en Nietzsche-inspireret interpretationsfilosofisk horisont formuleres denne metafysik som en *erstatningsmetafysik*. At den formuleres som erstatningsmetafysik indebærer, at det, der gives, er interpretationer og interpretationer af interpretationer; det indebærer, at det, der gives, er socialt givet i den betydning, at det emergerer i *det sociale træf*. Interpretation er en træfning, nemlig en træfning mellem interpretationer. Det er et *mellemværende*, et forhold som står i forhold til andre forhold. I træffets værdsættelse udøves viljer til orden og instanser udstanses: ’nogen’ og ’noget’, subjekt og objekt: en *aktiv interpretor* og en *passiv interpresent*. Disse instanser tilskrives uvilkårligt *begrundelse*, hvad enten grunden tilskrives subjektets bevidste intention, en ubevidsthed eller et andet sted. Instansens og substansens vilkår er interpretatorisk tilblivelse i en endeløs, gentagende bevægelse af interpretatorisk virksomhed. Det betragtes altså som et overhistorisk vilkår, at det, der gives, ikke er ’noget’ givet af ’nogen’, men at ”det interpretatoriske eller sociale vilkår [er] *at der interpreteres*: Det forefundne er interpretationer, der træffes, forskellige interpretationer, styrkeforhold, forhold til forhold altså; herunder forskelle som benævnes ved, at der i en interpretation udstan(d)ses kategorier som ’interpretor’ og ’interpresent’, hvorved interpretationens værdsættende udøvelse pr. definition installerer rangordenen (aktiv, passiv etc.)” (Schmidt 1999a: 26).

At stå i forhold til forhold er altså det *socialle vilkår*, hvorunder det forefundne – verden – kontinuerligt bliver til som 'noget', der står i forhold til 'noget' andet. Der værdsættes eller *ordnes* med andre ord. At verden bliver til kontinuerligt vil sige, at interpretationer ikke er 'noget', de er ikke endelige. De former en interpreterende bevægelse som udstanser og værdsætter instanser. I denne proces sættes ikke-nogets gentagelighed til som gentagelse af noget. Men der gives ingen fast grund, ingen årsag, intet mål, ingen substans, kun en endeløs mimesis uden forbillede, som i gentagelsen og i interpretationens udstansning af instanser bliver til mimesis med forbillede, altså gentagelse af 'noget'. 'Noget' som bliver til og ordnes i og med viljen til orden i regimer, som genkender det gentagne som noget, men som lever med dette noget som noget andet, og ikke-noget som fortabt. Dette er erstatningsmetafysikkens (også kaldet den sociale metafysiks) funktionsmåde. At der er tale om en spontan metafysik, som afsætter instanser, der tilskrives status, ordnes eller *værdsættes* som subjekt, objekt, omstændighed osv. leder ikke nødvendigvis til det, som Hammershøj kalder for en instansmetafysik, dvs. en ubetænkt substantialisering af en instans som oprindelig årsag og grund (Hammershøj 2000). I en reflekteret omsætning leder det derimod til en immetafysik, hvilket indebærer en betænkt forligelse med den spontane metafysik som vilkår (se Schmidt 1988: 37)¹⁶.

I socialanalytikkens omsætning af den klassiske filosofis dimensioner sætter videnspolitik og erstatningsmetafysik altså gensidigt det aksiomatiske grundlag, i den forstand at erstatningsmetafysikken som filosofisk vilkår er udtryk for en aktuel, filosofisk udredt videnspolitik. Samtidig er erstatningsmetafysikken formuleret på baggrund af en aktuel videnspolitisk, filosofisk diagnose.

Socialanalytikkens felt er "selve artikulationsforholdet mellem det sociale og det kulturelle" (Schmidt 1990: 22), mellem transmission og kommunikation, altså mellem ikke-noget og Noget. Det sociale bestemmes som 'det at stå i forhold til forhold'; det kulturelle bestemmes som 'det at stå i forhold til noget'. "Det sociale er ingenting i sig selv, men tager sig dog ud som et eller andet, der viser sig i det såkaldt værende, men er dog ikke værende som sådan; ligesom det menneskelige ligger i det mellem-menneskelige, så 'er' det sociale kun inter esse...", altså et mellemværende (Schmidt 1992: 44). Derfor er det artikulationsforholdet, genstandsgørelsen og det, at ikke-noget artikuleres som Noget, der er socialanalytikkens felt. Når socialanalytikken ikke lader sig reducere til hverken socialpsykologi, sociologi, antropologi eller kulturanalyse, så er det fordi, disse alle har *genstande* for sig. "Socialanalytikken er imidlertid en praksis som belyser genstandsgørelsen – herunder sin egen;

¹⁶ Siden, fx i *Diagnosis I*, kalder Schmidt også erstatningsmetafysikken for "en social metafysiks reflekterede naivitet" (Schmidt 1999a: 55f)

den analyserer det kulturelles og det sociale mellemværende – ikke kulturens og samfundets. Det sociale er ikke en genstand, men en bestemt erstatten som delagtiggør det kulturelle”. Når denne ’erstatten’, som det sociale altså er, delagtiggør det kulturelle, så er det fordi, det er det sociale skæbne til stadighed at artikuleres i det kulturelle og dermed at blive genstands- og endeliggjort. Også socialanalytikeren er altså henvist til det kulturelt artikulerede og til at artikulere, men det er til stadighed artikulationsforholdet, genstandsgørelsen, en socialanalytiker må have for øje. I *transmissionsteorien* og *konsumtionsteorien* drages de analytiske konsekvenser, som de videnspolitiske og erstatningsmetafysiske markeringer har, i forhold til det etiske og det æstetiske. I praksis udgør konsumtionsteorien og transmissionsteorien det teoretiske grundlag for en praktisk-poetisk fatning af det, som altså er samtidsdiagnostikken anliggende, nemlig *det sociale selv* og dets skæbne.

Når konsumtionsteorien og transmissionsteorien udgør det teoretiske grundlag for en praktisk-poetisk fatning af det sociale selv, så er det fordi den socialanalytiske omsætning af æstetikken i konsumtionsteorien handler om, hvordan vi *opfører* os. Og denne opførelse/opførelse giver sig til kende i vores konsumerende omgang med verden, nemlig i *(livs)stilen*, i udgydelserne med andre ord. Den socialanalytiske omsætning af etikken i transmissionsteorien handler om *overføring*, nemlig ”som det bånd der gør det sociale gældende” (Schmidt 1988: 95).

Konsumtionsteori

I konsumtionsteorien formuleres ”... *livsstilen* som det konsumtionsteoretiske knudepunkt mellem selvets ontologi og det sociale ontologi [...] *Livsstilen* er det empiriske udtryk for smagen” (Schmidt 1988: 77). Det er altså i *(livs)stilen*, det sociale mellemværendes værdsættelser kommer til udtryk. Det er her *gemenhed* og *konfliktualitet* artikuleres som nogens smag for noget og afsmag for noget andet. At *livsstilen* er knudepunkt mellem selvets ontologi og det sociale ontologi vil sige, at smagen eller den værdsættelse, som *stilen* gør gældende, er et afbrud i transmissionen. Dette afbrud artikulerer på én og samme gang selvet som subjekt og det sociale som enten fælleshed eller almenhed. Selvet gør sig altså gældende som genkendeligt i en bestemt stil: ”... det moderne selv [er] bundet op på en *strukturelighed* – ikke på en struktur, ikke på en substans, ikke på en identitet – hvor selvet hele tiden arver sig selv gennem en erfaringsbearbejdning” (Schmidt 1988: 77).

Smagen er det, Schmidt kalder selvets objektivering¹⁷. Den er *værdsættelsens* udtryk som nogens smag for noget – 'nogen' gør sig gældende som 'nogen' med en genkendelig livs(eller skrive)stil sat af smagen for noget og afsmagen for noget andet. Denne (*af*)smagen er det, Schmidt kalder en erotisk anskuelsesform (se Schmidt 1988: 71). At en livsstil er genkendelig, er det samme som at sige, at den er gentagelig. Den er nemlig social i den forstand, at den for at kunne kendes skal kunne opfattes som hørende til inden for et regime – hvad enten den så opfattes konkret som passende eller upassende – velsmagende eller usmagelig, så kan den dog netop opfattes som sådan. Gentagelsens genkendelighedstvung rummer altså på en gang "... en subjektivering (underkastelse under subjektformen), som så på sin side åbner for stilens subjektivation (overtagelse af subjektformen). Subjektivation bruges om den individuelle nuancering af smagsregimet, - en individualiseringsproces som erstatter eller tilsætter en substantialitet eller identitet" (Schmidt 1988: 15). Selvets strategi er med andre ord dobbelt. Det er på én gang henvist til subjektivering under subjektformen og til at forsikre sig selv ved at suspendere subjektformens almenhed i en individualiserende subjektivation (se Schmidt 1988: 64).

Under alle omstændigheder er det ikke en selvanalyse, der kan fatte det sociale selv, men en livsstilsanalyse. Men "... en livsstil kan ikke kodificeres i lovebøger. Den er ikke en kommunikation, men en *transmission*. Dens rytme "smitter", dvs. overdrages. Alligevel efterrationaliseres livsstilens *værdsætningsorden* til et *værdikollektiv* (association) eller et *tvangskollektiv*, altså til kultur" (Schmidt 1988: 78). Livsstilens værdsætningsorden er med andre ord gemen og denne gemenhed er smittende. Først med *afsmagen* artikuleres noget som enten fælles (for nogen) eller alment (for enhver). I artikulationens konfliktuelle spil giver en orden sig til kende, mens der ordnes upåagt i gemenhed (se Schmidt 1988: 34; Schmidt 1999a: 31).

Transmissionsteori

Transmissionsteorien handler om, hvordan vi *står i forhold til hinanden*; hvordan vi lever med os selv og hinanden, men ikke tænkt i et moralfilosofisk, i et kommunikationsteoretisk eller i markedets kontraktuelle udvekslingsperspektiv. Udvekslingen forudsætter nemlig den *ækvivalens*, som sættes til (altså tabes) i erstatningsmetafysikkens tilsætning. Det sociale spørgsmål, herunder

¹⁷ Schmidt bestemmer selvet som "en tilstand, physis og smagen, som den selvfølgelig, der i et afbrud af subjektiveringens substanshang og subjektivationens hang til selvidentitet forligede sig med en endeløs konstitution af det selv samme. Dette selv forsikredes i konsumtionen, i sansningen og signaleringen; og dets herkomst er en genealogi over installationen af sanser" (Schmidt, 1988, s.76). Selvet er altså ikke en substans eller en identitet, men "installeret kategorialt i form af indstilling og afbrud" (Schmidt 1988: 86). Subjektet er en tilsætning, men vel at mærke den tilsættende tilsætning. Denne vilje til sig selv på trods af det erfarede tragiske tilblivelsesvilkår er selvet.

spørgsmålet om de sociale bånd og de sociale forhold, kan altså i et socialanalytisk perspektiv ikke beskrives eller forklares tilfredsstillende moralfilosofisk, kommunikationsteoretisk eller i den kontraktuelle udvekslings perspektiv. Derimod må vi ”undersøge, hvordan det kan være, at vi tilsyneladende kan leve sammen, uden at vi kan forklare, hvorfor vi lever sammen” (Schmidt 1988: 86). Formålet er *ikke* at *overskride*, men at *overvinde* udvekslingsrelationernes gældsunivers i og med det nye spørgsmål om, ”hvorvidt der kan gøres noget gældende, som fungerer immanent i dette univers” (Schmidt 1988: 94). Socialanalytikkens svar består hvad dette angår i at generalisere psykoanalysens *overføringsproblematik*, så den gælder som det sociale vilkår som sådan. Det er nemlig vilkår i og for det sociale selv og selve det sociale, at det er henvist til til stadighed at arve sig selv. Det er henvist til:

... erindring, gentagelsestvang og tilsætning. I en overføring erindres, gentages og tilsættes. Selvet sanser og modtager dét, det allerede har sanset og modtaget, men som i denne gentagelse tilsættes. Selvet er den tilsatte instans, der indhenter og omsætter overleverede signaler; men den kan kun indhente det, den allerede har indhentet, og kun videregive det, den har været; og dog er det præcis denne gentagelsesrytme, som udgør det sociale funktionsmåde [...] Overføring som den tilsættende generindring er den generaliserede given, vi kalder for *transmission*. Men i erindringen er der tale om en efterrationalisering [...] Erindringen er udleveret til hukommelsen, ligesom transmissionen er udleveret til kommunikationen, da udtryksmaterialet er hukommelsens sprog” (Schmidt 1988: 95).

Ganske vist så kommunikeres *gemenhed* som uartikuleret måde at forholde sig på ikke, den transmitteres og gør sig gældende i en *overføring*, men transmissionen foregår i og med kommunikationen. Vil vi på sporet af det sociale, altså det der gør sig *gemen* gældende, må vi lytte til tidens tale.

Opsamlende kan man sige, at den videnspolitiske omsætning af erkendelsesteori konkret har den konsekvens for socialanalytikken, at den må frasige sig muligheden for at finde og fremvise almengyldige sandheder. I stedet kan der gøres synspunkter gældende i den videnskabelige verden. Det er det, bestræbelsen må gælde, men med gældigheden som kriterium bliver afgørelsen selv et mellemværende mellem den tilbudte diagnose som udtryk for en bestemt vilje til orden og en konkret læsers/modtagers vilje til orden. Han eller hun er på sin side også henvist til at gøre denne

afgørelse gældende. På den måde er en endelig afgørelse udskudt på ubestemt tid, men en midlertidig afgørelse af diagnosens *træfsikkerhed* kan til enhver tid falde, dog mest sandsynligt i fremtiden.

Den socialanalytiske samtidsdiagnostiks genstandsfelt

Gentagelse som distanceret gentagelse og gentagende distance, *gemenhed* som det, at der gentages og *artikulation* som gemenhedens skæbne i *konfliktualiteten*, der udstanser subjekt og objekt, årsag og grund og dermed gør gentagelsen til gentagelsen af noget og i den bevægelse sætter gemenheden til som noget (andet). *Livsstilen* som smagens empiriske udtryk, og *smagen* som objektivisering af selvet, *det sociale selv*: Disse kategorier er de centrale i socialanalytikken med henblik på samtidsdiagnosen, hvor det handler om at fatte samtiden; dens selvfølgeligheder, dens konfliktuerende tendenser og de eventuelle nye erfaringsformer, som nye vilkår giver anledning til. I den socialanalytiske samtidsdiagnostik er nøglekategorierne *samtid*, *diagnose*, *selvfølgelighed*, *tendens* og *fatning*.

Trægheden i gentagelsestakten er *tendens*. Denne tendens; denne gentagelsestakt, er en *praktik*. At det er en praktik vil sige, at den ”er en gøren og en laven udført i en gentagelig rytme, det være sig gentaget i det enkelte selv eller gentaget i massen” (Schmidt 1999a: 37). Denne gentagelighed er som sagt det, som i socialanalytikken benævnes *gemenhed*. Det er den ”fælles puls” (Schmidt 1990: 15), som socialanalytikken søger at detektere, for at fatte hvad der gør sig gældende for indeværende, og for at fatte de indtræffende forskydninger i det sociale felt, dvs. de forrykkelser i gentagelsestakten og i forholdet mellem gentagelse og distance, som giver anledning til, at gemenhed tabes og konfliktualiteten artikuleres som konflikt. ”Det sociale felt udmærkes ikke af en substans, men af tendens” (Schmidt 1990: 33). Det er socialanalytikerens lod at ”søge efter gentagelsesstrukturen og spillet mellem gentagelse og distance; et sted i formaliseringen af gentagelsens takster (brug, skik, norm, ret) må der være sket en forskydning (eksempel: Vi kan ikke gøre som vi plejer, fordi ...). En diagnose er kort sagt en oversættelse af kendsgerninger til sociale træf, som gør en felt til et felt, altså til en problematik, som analysen må finde en problematiseringsform for” (Schmidt 1999a: 69).

Genstandsfeltet er altså ’det sociale’, i betydningen den uartikulerede ’gemene’ samhørighed og tilhørighed, og dets skæbne eller ”det sociales bliven til kendsgerning” (Schmidt 1999a: 23). Det sociale selv og dets skæbne ligger i og afgøres i *det sociale træf*, hvor gemenheden enten gør sig gældende som *upåtal* og *upåagtet selvfølgelighed*, eller hvor den erfares som tab og

konfliktualiteten artikuleres som konflikt. Det er sådanne sociale træf den socialanalytiske samtidsdiagnostik har for øje.

Det *sociale træf*, som samtidsdiagnostikken interesserer sig for, involverer forhold til forhold. Man forholder sig retningsbestemt til noget, men man forholder sig *også* til, hvordan andet forholder sig, og forholdet mellem de to forhold kan så være mere eller mindre konfliktuelt eller gement orienteret. Tilgangen til verden går m.a.o. over vores forhold til verden. Når A forholder sig til B, forholder han sig samtidig til C's forhold til B. Denne forholden sig til C's forhold til B er uartikuleret eller *gemen*. I denne samtidige forholden sig til forhold ligger den moderne erfaring af, at det altid kunne forholde sig anderledes. Men denne principielt infinitte forholdsmulighed – at alting altid kunne forholde sig anderledes – får konkret sine grænser og sit mulighedsfelt, som er sat af *historiens tildragelser*, sådan som de har lejret sig som *selvfølgeligheder* i samtiden. Den sociale *hændelses* åbenhed er infinit (Schmidt 1988:108), men de sociale *handlings* er det ikke. Det betyder ikke, at de profylaktisk kan styres, at deres udfaldsrum kan bestemmes, men at de efterrationelt udstanses som forståelige på bestemte måder – måder som er under ustandselig forandring, ganske vist, men som på et givet tidspunkt og sted artikuleres som værende *på en måde*.

At det forholder sig sådan, ligger i forlængelse af hele forståelsesproblemet og gentagelsestvangen. Det er disse ikke-artikulerbare grænser, der rummer gemenhedens og konfliktualitetens *aktuelle artikulationsformer*, og det er dem, der først og fremmest har socialanalytikkens samtidsdiagnostiske interesse. Det kan altså principielt forholde sig på bogstavelig talt utallige måder, men konkret forholder det sig som regel på forholdsvis genkendelige måder. Det ligger nemlig ”implicit i selve forståelsesproblematikken, at man for at forstå må indlemme, dvs. må reducere det ukendte til det kendte. Gennem reduktionen forbliver det kendte imidlertid ikke det samme. Enhver ny sætning ændrer så at sige forud-sætningerne” (Schmidt 1988: 34). Derfor er den socialanalytiske samtidsdiagnostik også selv er en *praktisk-poetisk filosofi*, da den på en og samme tid *handler* og *skaber*: De diagnoser, den tilbyder, er også altid en tilsætning forstået i dobbelt forstand, nemlig forstået som at man tilsætter noget og sætter noget til på en og samme tid. At tilbudet også altid er en tilsætning, er et diagnostisk vilkår, netop fordi man skaber, når man handler, og man handler, når man skaber.

Det er samtidens gemene erfaringer, dens selvfølgeligheder, hegemonier og konfliktuerende tendenser, diagnosen skal fatte. Sigtet er at udarbejde kategorier og begreber, at konstruere kort og analyser, der kan stille samtidens diagnose, så vi med bedre orientering og større

træfsikkerhed kan agere i samtiden med henblik på fremtiden – ikke med viden om, hvad der *vil* ske, men med sans for, hvad der *ville kunne* ske.

Den socialanalytiske samtidsdiagnostiks grundkategorier

Til samtidsdiagnosens grundkategorier hører ikke mindst kategorien *samtid* (til forskel fra den blotte 'nutid' eller 'aktualitet', men også til forskel fra overleverede kategorier som 'tidsalder', 'epoke', 'tidsånd' etc.). I et samtidsdiagnostisk perspektiv betragtes og analyseres en samtid som *enheden* af fortid, nutid og fremtid, og mere præcist som en *mulig fremtids fortid*. Samtiden bestemmes m.a.o. af, at nogen fremtidshenvendt forsøger at fatte dét, der i nutiden udgør en fremtids fortid.

Samtidsdiagnostik handler da ikke blot om at bestemme 'ens tid' (epoke), eller 'nu og altid' (nemlig historiens struktur/udviklingslogik) eller 'fremtid' (hvor man fremskriver aktuelle trends under overskriften 'fremtidsforskning'). På den ene side må en samtidsdiagnostik som 'malplaceret nysgerrighed' stille spørgsmålstejn ved de selvfølgeligheder, som en samtid forsikrer sig i og praktiserer i gemenhed. Og på den anden side må den forstå og tydeliggøre samtidigheden af konfliktuerende og fremtidssvangre tendenser, der strides om at gøre sig gældende i et samfund, der forandrer sig stadig hastigere. Endelig må den fatte og tilbyde et vokabular til nye erfaringsformer – f.eks. de nye vilkår for erfaringer af forholdet til andethed, de andre, det andet og mit andet, som måske er på spil i cyberspace.

Hos Schmidt er samtidsdiagnose intimt forbundet med *tendensbegrebet* og bestemmes som *historisk tendensanalyse*, der anskuer samtiden som en mulig fremtids fortid med henblik på at bestemme, hvad i nutiden, der i fremtiden vil blive bestemt som det historisk afgørende. Det sker ud fra en tese om, at det moderne netop består i, at nutid ses som en mulig fremtids fortid. ”Det erkendelsesledende spørgsmål er da, hvordan fremtiden vil tegne sig, men for at besvare dette uden at forlade sig på automatisk fremskrivning, på akkumulerende megatrends eller på hypotetiske scenarier. Denne intention kan kun indløses ved at gå historisk til værks og analysere de *tendenser* i fortiden, som bærer igennem til *samtiden* – som på denne måde fattes som *samtidighed af fremtid og fortid*, ikke som modisk nutid, der kan aflæses i trends. Der findes tilstrækkeligt med bureauer, der journalistisk kan aflæse tidens trends; det er langt vanskeligere at koncipere samtidens *tendenser*. Forskellen mellem trends og tendenser kan sammenlignes med forskellen mellem mode og stil.” (Schmidt 1999c: s.26). I socialanalytikken er tendens som anført trægheden i gentagelsestakten. Det er den analytikerens må have sans for, men man han må have det i et bestemt samtidsdiagnostisk perspektiv.

Den tendenslæsning, som diagnosen selv er og baserer sig på, må altså orientere sig efter det, som i fremtiden kunne stå som betydende i fortiden – dvs. i samtiden, og for at gøre det må samtidens fortid undersøges, fordi den udgør tænkningens betingelser (Schmidt 1999a: 18). Den idéhistoriske interpretation er en 'samtidigørelse' (Schmidt 1990: 28), og det vi leder efter i samtidigørelsen er altså "... gentagelsesstrukturer og spillet mellem gentagelse og distance" (Schmidt 1999a: 69). Denne samtidigørelse må til for at finde en problematiseringsform, der kan koncipere styrkeforholdet i et erfaringsfelt (Schmidt 1999a: 67-74).

I en socialanalytisk samtidsdiagnostik skal diagnosen "... *fatte*, ikke begribe og ikke forudsige eller forhindre og bestemme verdens indretning. Som diagnose er den ikke prognose eller profylakse opererende med kendte udgangsbetingelser. Den forsøger i stedet at fatte – i overensstemmelse med en ny tids måde at fortælle historier på: hverken som epos eller drama, men som klassisk diagnose – dvs. man forholder sig til tendensen i patientens egen sygehistorie; men man stiller ikke straks en moderne diagnose. Man lytter til det sociale beretten om sig selv i den sociale diskurs' viden-om-hvordan det sociale har udviklet sig. Man læser denne sygehistorie symptomalt, når den er kodificeret som diskurs. Denne læsning er den omtalte interpreterende konstruktion, - en konstruktion der etablerer en samtidighed" (Schmidt 1990: 27-28).¹⁸

Samtidigheden er altså central. Socialanalytisk udlagt, så er samtidighed at forstå som "øjeblikkets mulighed", nemlig både som øjeblikkets mulige fortid og som dets mulige fremtid. Selvom samtidsdiagnosen derfor på én og samme gang er "... en diagnose *af* samtiden og *samtidens* diagnose" (Schmidt 1990: 19), så må den i sit analytisk-diagnostiske arbejde bestræbe sig på at være *utidig*. Den må have "distance *i* samtiden *til* samtiden" (Schmidt 1990: 27). Utidigheden kommer som tidligere nævnt i stand, fordi det tidsreflekterede (den idéhistoriske refleksion), danner forudsætning for det tidsreflekterende, altså sansen for samtidens omsætninger af forudsætningerne. Denne *sans* for samtidens omsætninger af forudsætningerne må imidlertid trænes og dannes.

¹⁸ Også i forhold til diagnosebegrebet har socialanalytikken et mellemværende med psykoanalysen, som må undersøges.

III. Socialanalytisk forskningspraksis og samtidsdiagnostik

Som det skulle være fremgået, er det ikke anliggendet her at præsentere den socialanalytiske samtidsdiagnostik med henblik på at nå frem til en egentlig operationaliserbar *metode*. Derimod præsenteres samtidsdiagnostikken som et mobilt perspektiv med et analytisk vokabular, der tilbyder at se og fatte samtidens selvfølgeligheder og tendenser på bestemte måder, og som lader aktuelle tiltag og sagsforhold fremstå i et andet lys med henblik på en anderledes vurdering og prioritering af opgaver og indsatser på de analyserede felter. Et perspektiv og en forskningspraksis, der med andre ord ønsker at blive vurderet på sin diagnostiske og analytiske *effektivitet* og *træfsikkerhed* med hensyn til at ramme tidens erfaringer og interpretare tidens fremtidssvangre tendenser, men også på sine konkrete diagnosers kritiske og praktiske *effekter* med hensyn til, hvad de skaber blik for og giver anledning til at interessere sig for og prioritere i form af praktiske interventioner og tiltag. Ambitionen om at kunne præsentere en egentlig operationaliserbar metode må tages med forbehold, fordi:

Det socialanalytiske perspektiv og vokabularet kan ikke præciseres for meget uden at prisgive mobiliteten og blive til et system, der appellerer til ren gentagelse [...]. Ønsker man at præcisere de kategorielle benævnelser yderligere, ligger det snublende nært, at viljen til orden ender som mål i sig selv, og viljen *til* orden ofres på ordenens alter. Derfor må vi gentage, at et teoretisk perspektiv på baggrund af en *aktiv lytten* er et tilbud om at-se-med, det er et tilbud om at åbne døre, men det lover ikke noget om, hvad man får at se. [...] Gennem en sanseorkestrering anfører det således, hvor det kunne være interessant at rette blikket hen, og det anviser en måde at se på, der om alt går vel får gæsten til at opleve mere (Schmidt 1992:120)

At viljen *til* orden ikke må ofres på ordenens alter, betyder at socialanalytikeren ikke må tabe sit anliggende af syne. Han må ikke glemme, at det er *artikulationsforholdet* mellem det at stå i forhold til forhold (det sociale) og så det at stå i forhold til noget (det kulturelle), det handler om at fatte. Artikulationen indtræffer i og med *det sociale træf*, som altså udgør den mindste enhed, som den socialanalytiske samtidsdiagnostiker interesserer sig for, hvad enten man interesserer sig for det konkrete sociale træf i en specialpædagogisk institution; mødet med teksten som socialt træf; selvdannelse som vilkår for moderne selvpraksis, eller hun interesserer sig for konfliktualiteten i den

standende evidensdebat. På alle niveauer handler det om at fatte, hvordan (ikke-)noget bliver til Noget, hvilke gemene selvfølgeligheder der sætter sig igennem, hvilke konfliktsuelle forholdsmåder der evt. artikuleres, og hvilke erfaringsformer, der gives anledning til.

Det er altså *det sociale træf* i og med hvilket, artikulationen indtræffer, der er samtidsdiagnostikkens analytiske mindste enhed, og når socialanalytikerens vil fatte dét, så må vedkommende ikke forfalde til hverken den teoretiske spekulations selvtilstrækkelighed eller den analytisk-empiriske dokumentations selvbekræftende tilfredsstillelse. Det socialanalytiske perspektivet må til stadighed besinde sig på, at også dét handles og skabes, idet det handler og skaber; idet det diagnosticerer. Det må besinde sig på, at det at diagnosticere er ”interpreterende konstruktioner, det vil sige [...] enheden af fremstilling og teoriudvikling” (Schmidt 1992/2000: 103). Det er bl.a. derfor forskningsprogrammet i socialanalytisk samtidsdiagnose må være et grundforskningsprogram, da det til stadighed må udforske sine egne betingelser for at fatte dette artikulationsforhold, som hver gang kræver sig egen spekulation, fordi det ikke er den rene gentagelse, men det *at der gentages med en vis takt*, man må detektere. Derfor går Schmidt så vidt som til ligefrem at advare mod at gøre samtidsdiagnostikken til metode:

I den forbindelse må man på den ene side advare mod operationalitetskriteriet, mod *proceduren*, fordi det implicite ønske i hangen til procedure ganske enkelt er tænkning som teori, som vane og institution, dvs. som tænkeaflastning, som *metode*. I hangen til metode ligger der en forestilling om altid-allerede afgjorthed. Metode-fortalerne fremstiller sig selv som den rene videnskabeligheds riddere, men praktiserer – når det kommer til stykket – en tanke-slaphed, der udmønter sig i tiltroen til, at hvis blot man følger den slagne vej, kan man ikke gå fejl. Det er da også muligt, for man vil ikke finde nye veje, man vil end ikke finde noget nyt på vejen. I praksis forfalder metoden ifølge sagens natur til linievogteri. Men slapheden dækker også over en utidssvarende metafysik, som ikke opdager, at den slagne vej netop er slagen, at den altså er resultatet af et magtforhold, der nu kan udøve sit *vidensregime*, og at man nu eventuelt ufrivilligt bliver kustode. Det kan altså ikke være et mål at udstandse en metode og lære en procedure. (Schmidt 1992:121)

Som forskningsprogram for *socialanalytisk* samtidsdiagnose er det også programmets ambition at sikre mobiliteten. At optræde som kustode, dét ville i sandhed være ufrivilligt. Ikke desto mindre er samtidsdiagnostikken som forskningsstrategi også henvist til at gøre sig gældende inden for de herskende forskningspolitiske regimer som en *relevant* og *anvendelig* forskningspraksis, hvis konkrete projekter f.eks. kan støttes med officielle forskningsmidler. Derfor må der redegøres for perspektivet og de procedurer, som det involverer, uden at perspektivets mobilitet og sensitivitet kompromitteres.

Socialanalytisk samtids*diagnose* er ganske vist ikke en metode, ikke en historisk disciplin, ej heller en sociologisk, men et filosofisk mellemværende, der under benævnelsen socialanalytik er forskningsprogrammets *anliggende*. Socialanalytisk samtids*diagnostik* er en *lære om samtidens 'erkendelse'* (-gnosis) og om kunsten at stille en diagnose på tværs af (dia-) en samtids spredte og modsatrettede hændelser og tildragelser – i tråd med diagnosebegrebets antikke og medicinske etymologi som en erkendelsesform (dia-gnosis), der forløber som enheden af sondring/skelnen og bedømmelse/vurdering.¹⁹

Vel vidende at socialanalytikken arver psykoanalysen og ikke medicinen, når der tales om 'at lytte til patientens fremstilling' og om ikke straks at stille en moderne diagnose, så skal den socialanalytiske samtidsdiagnostik som ikke-identisk, men dog gentagelig eller måske rettere: *overtagelig* forskningspraksis her fremstilles i lyset af den medicinske diagnostiks procedurer og sygdomsbilledkomponenter²⁰.

I den lægevidenskabelige diagnostik benytter klinikerer sig, når han skal stille en diagnose, dels af sin viden om beskrivelser af forskellige sygdomme, dvs. sin *nosografiske viden*, dels af sin viden om patientens *sygdomsbillede*. Dette sygdomsbillede stykkes sammen af forskellige *sygdomsbilledkomponenter*, nemlig:

¹⁹ Diagnostik er ifølge fremmedordbogens korte bestemmelse: "Kunsten at stille en diagnose; diagnoselære, læren om sygdommens erkendelse". Derfor termen 'erkendelse' i denne sammenhæng, hvor vi ellers insisterer på 'fatning', for at præcisere at der er tale om en interpreterende konstruktion og en konstruerende interpretation. Ordet diagnostik er mere præcist afledt af det græske ord *diagnose* (bedømmelse, sondring), der sammenknytter 'dia' ('gennem', 'på tværs af noget', 'det, der brydes, spredes og splittes i forskellige modsatte retninger', 'det mod- og medvirkende', 'det vekselvirkende') med 'gnosis' (erkendelse). Som den sondrende (differentielle) erkendelse på tværs af en krops eller en samtids spredte, brudte og modsatrettede hændelser/symptomer kan en diagnose ikke undgå at interpretere og bedømme/vurdere. Det har været en af grundene til, at både den klassiske og moderne sociologi som tidligere nævnt har haft et anstrengt forhold til sociologers tidsdiagnostiske ambitioner.

²⁰ Den følgende fremstilling baserer sig på *Rationel klinik – Grundlaget for diagnostiske og terapeutiske beslutninger* (Wulff 1981/1987) og *Medicinsk filosofi* (Wulff, Pedersen, Rosenberg 1990)

- Patientens subjektive og objektive *symptomer*. De subjektive symptomer angår patientens sansninger og stemning. De objektive symptomer angår hans egne eller eventuelt hans pårørendes observationer af kroppen og dens produkter.
- De *kliniske fund*, som lægen gør i forbindelse med sin undersøgelse af patienten ved sygesengen, når han ser, lytter, banker og berører²¹.
- De *parakliniske fund*, så som fund ved scanning, blodprøveanalyser mm. Dvs. fund som gøres 'next door' og altså ikke af den undersøgende læge ved sygesengen (afledt af græsk 'kline, seng).
- De *demografiske data*, så som køn, alder, bolig- og arbejdsforhold mm.
- De *anamnetiske data*, dvs. viden om tidligere sygdomme hos patienten selv og i patientens familie.

Tilsammen udgør disse komponenter patientens sygdomsbillede, nemlig det billede som lægen forholder til sin *nosografiske* viden, altså til sin viden om sygdomsbeskrivelser, for at kunne stille sin diagnose. I denne diagnostiske proces må lægen til stadighed spørge til diagnosens sikkerhed. Han må forholde sig til og forsøge at udelukke *differentialdiagnoser*, alt sammen med henblik på at kunne behandle patienten bedst muligt.

På samme måde som hos lægevidenskaben og psykoanalysen i øvrigt, så er udgangspunktet for den diagnostiske proces *patientens klage*, nemlig de *iatrotrope symptomer*, som er patientens anledning til at henvende sig til lægen²². Ikke-iatrotrope symptomer er dem, der kommer for dagen under undersøgelsen, hvad enten undersøgelsen er initieret af patienten eller lægen (som ved massescreening fx).

Men al den stund socialanalytiske samtidsdiagnostikere ikke er etablerede terapeuter, til hvem man kan henvende sig med sin klage, hvad er det så for en klage, socialanalytikeren lytter til? Ikke *Nogens!* Han sidder som psykoanalytikeren og småsover i en lænestol bag analysanden. Han befinder sig til stadighed i en slags disengageret, halvdøv lytten til noget så hårdnakket benægtet og tavst, at det taler hele tiden. Denne lytten har karakter af uopmærksom opmærksomhed, af sporadisk, idiosynkratisk lytten til og associeren over analysandens tale og talen-uden-om, med henblik på at kunne høre den viden, man ikke vil vide af, og med henblik på at kunne pege på

²¹ Symptomer relateres altså til patienten, mens lægen gør fund i forbindelse med sin undersøgelse af patienten. Det som hos patienten opleves som *smerte* registreres altså som subjektivt symptom, mens lægen finder *ømhed* i højre skulderled.

²² *Iatrotrope* symptomer, afledt af græsk *iatros* (læge) og *tropos* (vending), betyder altså de symptomer, som foranlediger patienten til at (hen-)vende sig til lægen (Wulff 1981/1987: 22).

spørgsmålene - ikke dem som tiden selv peger på, men dem der peges på, når der peges (på noget andet). Dette er netop ikke *Nogens* klage, men alles gemene vilkår.

I den forstand generaliserer socialanalytikken ikke blot psykoanalysens overføringsbegreb med transmissionskategorien, den genrealiserer også klinikken, for socialanalytikeren befinder sig faktisk ved *sygesengen*. Klinikken er hans værksted; det sted hvor der interpreteres og konstrueres. Han har sådan set ikke andet valg end at befinde sig *ved* (men ikke *i*) sygesengen. Ganske vist kan han netop ikke løfte sig ud over sin tid, men han kan lade den idéhistoriske analyse (*anamnesen*) være det distancerende moment, der holder ham ude af sygesengen/briksen i lyttesituationen. Den idéhistoriske analyse (*anamnesen*) skaber som bekendt den nødvendige utidighed i forholdet til den samtid, hvis omsætninger af forudsætningerne socialanalytikeren må have sans for. Denne *socialanalytiske sans* skal imidlertid dannes.

Inden for det socialanalytiske perspektiv har Schmidt selv foreslået et ”træningsprogram for en utraditionel dannelse af smagen” (Schmidt 1999a: 32-36), nemlig et program der skal danne og optimere træfsikkerheden i analysen med henblik på orientering og farbarhed i en handlingsorienterende retning. Dette ”træningsprogram” benytter sig af allerede kendte og *anerkendte interpretationspraktikker*, nemlig: diskursanalyse (med vidensfeltet *det tekstlige* og interpretationsstrategien signifikation eller *be-tydning*), psykoanalyse (med vidensfeltet *det psykiske* og interpretationsstrategien dechifrering eller *tydning*); socialantropologi (med vidensfeltet *det kulturelle* og interpretationsstrategien *tolkning*) og socialfilosofi (med vidensfeltet *det sociale* og interpretationsstrategien *konstruktion*). Hvis man betænker, at stilen og smagsudøvelsen, nemlig en vis ”... orden i *værdsættelsen*, i livsformerne” (Schmidt 1990: 18), udgør de tegn, der tages af samtiden i samtidsdiagnostikken, så forekommer bl.a. retorikken at være en nødvendig disciplin i træningsprogrammet, nemlig som en disciplin, der kan fatte *samtidens sproglige smagsudøvelse*. Andre discipliner kunne også tænkes at være relevante.

Ligesom idehistorien er disse strategier for den samtidsdiagnostiske sans’ dannelse også de interpretatoriske (*forsknings*)strategier, som samtidsdiagnostikken benytter sig af, når den *tager tegn* af tiden. Som lægen gør fund i sine kliniske undersøgelser af patienten ved at se, berøre, banke og lytte samt ved hjælp af allehånde andre (laboratorie-)undersøgelsesteknikker, således tager socialanalytikeren tegn af samtiden vha. disse interpretationsstrategier, og han lader sin (foreløbige) diagnose teste og understøtte af ’parakliniske undersøgelser’ fra andre videnskabelige områder, fx statistiske undersøgelser mm. Disse ’parakliniske undersøgelser’ udgør imidlertid også

interpretative samtidsdiagnostiske tegn. De er i sig selv en del af analysandens fremstilling, den fremstilling som socialanalytikerens lytter til.

Tidens tegn er således ikke kun dens sprogliggjorte praktikker, men også andre former for værdsættende smagsudøvelse. Socialanalytikerens tager tegn af tiden, når den ”med plastisk tydelighed fremfører en afgørende del af sin livshistorie, som [den] sandsynligvis ellers kun ville kunne give os utilstrækkelige oplysninger om” (Freud 1941/2001: 49).²³ En samtidsdiagnostik ligner en semiotik derved, at den kan tage tegn af alt muligt alle mulige steder. Udenfor psykoanalytikerens klinik og udenfor lægens klinik og laboratorium gælder imidlertid den regel, at tegnene skal kunne interpreteres "serielt": "Man skal kunne se hverdagens tilfældige hændelser *i et helt lag af tider*, og man skal kunne se *hvilke lag, der nu aktualiseres!* Man skal hertil samtidig kunne *se tegn helt andre steder*. Man skal kunne se *de samme tegn* i kaffedrikningen som i samfundsøkonomien og i de nye, smarte "sales-promotion" strategier " (Schmidt i: Broe og Dahl Jensen 1991:131).

Den socialanalytiske samtidsdiagnostik kan ikke som den medicinske diagnose operere med sygdomsklassifikation og *nosografisk* viden. Den kan nemlig i sagens natur ikke på forhånd artikulere og klassificere feltet for mulige diagnoser; feltet af tendenser. I forhold til klinikerens arbejde med at udelukke differentialdiagnoser må den socialanalytiske samtidsdiagnostiker altså i afstå fra at forsøge at differentiere i forhold til et på forhånd artikulere og klassificere feltet for mulige diagnoser. Men, dels kan der differentieres i forhold til andre (fx sociologiske) samtidsdiagnostiske bud, dels er den samtidsdiagnostiske ambition jo netop at konstruere en problematik for et felt, og altså netop at tage bestik af forskellige tendenser og deres indbyrdes styrkeforhold. I den forstand er selve fatningsformen differentierende.

I mangel af en (i teorien) ’træfbar’ *nosografisk* viden må den socialanalytiske samtidsdiagnostik operere med sansen for samtidens omsætninger af de forudsætninger, som idéhistorien kan læse. Den må nemlig være en filosofisk praksis, der på én gang er ”... idéhistorie (fremstilling af de vekslende grunde og omstændighederne, der gjorde dem gældende), og med baggrund i en idéhistorie [også] socialanalytik (analyse af det, der for øjeblikket kan gøres gældende i samtiden)” (Schmidt 1992/2000: 104). En sådan ”analytik *har* ikke en omfangslogik, men den *træffer* grænserne for sin udsigelseskraft” (Schmidt 1992/2000: 103).

Det betyder imidlertid ikke, at forskningspraktikkens gen- og overtagelighed helt må undsiges. Der er netop fremgangsmåder og kategorier at forlade sig på i et vist omfang, og først og

²³ Her taler Freud ganske vist om analysanden, men det samme gør sig gældende for samtiden.

fremmest er der altså diagnosen som tilbud at tage stilling til. Som socialanalytisk samtidsdiagnostiker er man i sidste ende henvist til at spørge sin læser: ”Træffer diagnosen også noget i din erfaring?”. Man er henvist til at gøre diagnosen gældende inden for de herskende videnskabsregimer, dvs. i en konkret retorisk situation, hvor bevismidler må mønstres og fremføres når sagen skal prøves og en afgørelse skal træffes.

”Som diagnostisk refleksion er [den socialanalytiske samtidsdiagnose] ikke rigtig eller forkert som videnskabens regime, ikke korrekt eller ukorrekt som ideologiens regime, men *anvendelig* eller ej, en chance at tage. Spørgsmålet er, om det mønster, der lægges for dagen, træffer tidens erfaring...” (Schmidt 1999a: 13). Det er med andre ord først og fremmest diagnosens duelighed, der er afgørende, ikke dens forudsigelige gentagelighed, men dens gen-kendelighed; ikke dens korrekthed, men dens træfsikkerhed i perspektivforskydningen, dens åbning for Noget – andet. Som klinikerens diagnose tager sigte på behandling, tager den socialanalytiske samtidsdiagnose sigte på at muliggøre orientering og intervention.

Ganske vist lader den socialanalytiske samtidsdiagnostik sig sammenligne med og fremstille i lyset af lægevidenskabens diagnostiske procedurer og kategorier, men den arver ikke dermed et naturvidenskabeligt paradigme. Sammenligneligheden markerer derimod, at også lægevidenskaben i sin diagnostiske praksis netop må referere til et praktisk vidensideal. Også dér må man trods al empirisk og eksakt forskningsfundering forlade sig på klinikerens sans for at syntetisere symptomer, kliniske fund, nosografisk viden mm. Man må forlade sig på hans træfsikkerhed i diagnose og i valg af behandling. Også i lægevidenskaben må man forlade sig på teoretiske konstruktioner, som ikke lader sig teste. Og også der må man leve med en relativ sikkerhed, fordi ”helt sikker det er man kun, når man er meget grøn eller meget dum”, som en garvet kliniker engang sagde til en yngre skråsikker kollega.

Den medicinske diagnostiks fokus på det patologiske arver den socialanalytiske samtidsdiagnostik heller ikke nødvendigvis blot ved sammenligningen mellem procedurer og kategorier. Heller ikke selvom socialfilosofien opererer med *sociale patologier* (jf. Honneth 2000). Ganske vist så fremstår klage og symptomer som anormaliteter på baggrund af en normalitet (eller en gemenhed), men i stedet for at have med det patologiske at gøre, så har den socialanalytiske samtidsdiagnostik med det *problematiserbare* at gøre. Den lytter til det, der siges og netop ikke siges i tidens tale for at detekttere, hvor talen i al sin eksplicite stræben uafvidende bærer hen ad. Men til trods for at den socialanalytiske samtidsdiagnostik ikke opererer med sociale patologier, så

insisterer den ikke desto mindre på *også* at identificere *forfaldsformer* i samtidens tendenser, og den insisterer på nødvendigheden af at tilbyde relevante *interventionsformer*.

Benævnelsen ”patienten” arver programmet fra Schmidt selv, men pointen må være, at vi ganske vist kan ligne en socialanalytisk samtidsdiagnostik med medicinens diagnostik, men at det ikke er medicinens patient, vi har med at gøre, men snarere analysens analysand. Hvor man i psykoanalysen kun opererer med 2-3 grundlæggende diagnoser, og hvor tidstypiske eller individuelt forskellige symptomale fremtrædelsesformer ikke i psykoanalysen giver anledning til nye typer diagnoser, der er det i den socialanalytiske samtidsdiagnostik netop disse (tids-)typiske symptomer, hvis gennemslag i hele tidslag og på tværs af disse den socialanalytiske samtidsdiagnostik søger at interpretere og konstruere en problematik for med henblik på at kunne fatte konfliktuerende tendenser, deres samtidige og mulige fremtidige stilling. Den socialanalytiske samtidsdiagnostik stiller netop ikke en på forhånd defineret diagnose. Den arbejder på – i kraft af sit idéhistoriske og sit interpretationsstrategiske beredskab samt sit net af socialanalytiske kategorier og kort – at diagnosticere tendenser, nemlig takten i forholdet mellem gentagelse og distance, som sætter sig igennem i samtidens tidslige lag som selvfølgeligheder, erfaringsformer og konflikt. Dette kræver som tidligere antydnet en *samtidsdiagnostisk dobbeltstrategi*, hvor det tidsreflekterede (idéhistorien) og det tidsreflekterende (sansen for samtidens omsætninger af forudsætningerne) sikrer den nødvendige utidighed. En samtidsdiagnose må altså foregå som enheden af ’samtids diagnose’ og ’diagnosen af samtiden’:

- a) den *aktive og sondrende lytten*, hvor der lyttes til samtidens *selvfremstilling* i dens herskende diskurser, i dens fixe idéer, idealer og ideologier (ubemærkede afguder og ’bullshit bingos’) og i dens hegemoniske koncepter - med henblik på at analysere og beskrive, hvorledes en samtid udtrykker, iagttager og fremstiller sig selv anderledes end tidligere og dermed manifesterer nye *historisk a priori* betingelser for, hvad der nu kan ses og siges og spørges til - og hvad der ikke længere kan ses og siges og spørges til. Her handler det om i en *idehistorisk læsning* at sætte utidige spørgsmålstegn ved en samtids *selvfølgeligheder* og problematisere de måder, de herskende sociale diskurser og den herskende sociale forståelse gøres til et vilkår for andre
- b) den *interpreterende og bedømmende fatning* eller diagnosticering af de konfliktuerende tendenser i en samtids transformationsprocesser, som de viser sig og kan spores *samtidigt* på

forskellige områder, på forskellige niveauer og i forskellige lag af samtidens tider. Via en *historisk orienteret tendensanalyse* handler det her om at kunne se, hvordan de samme *tegn* på forskellige områder er *symptomer* på, at nye og *fremtidssvangre tendenser* er ved at gøre sig gældende som de nye *vilkår* for tænkning og praksis. Den interpreterende fatning af tidens konfliktuelle tendenser sker i et bestemt teoretisk perspektiv (det socialanalytiske og videnspolitiske perspektiv med tilhørende vokabularer og kategorier) og betjener sig i vid udstrækning af *socialanalytiske kort* i sine tendensangivelser, ligesom den bl.a. benytter sig af de anførte interpretatoriske forskningsstrategier.

Eksempler, der kan illustrere den socialanalytiske samtidsdiagnoses 'genstand' og dens interpretatoriske vilkår, kunne være rødstrømpebevægelsen, hippierne eller fænomenet kollektiver – eller for den sags skyld musikkulturen. Havde man i 60'erne og 70'erne f.eks. gjort statistisk signifikans og generaliserbarhed gældende som kriterier for samtidsdiagnostiske udsagn, ville man næppe have kunnet hævde disse fænomeners betydning for samtiden. Ikke desto mindre er der – til trods for at langt de fleste danskere ikke var eller er hverken rødstrømper, hippier eller kollektivister – ingen danskere, der i dag ikke er under indflydelse af, at disse tendenser er og har været. De gjorde sig med andre ord *gældende*, uden at man af den grund, den gang ville kunne føre videnskabeligt gyldigt bevis for deres udbredelse og gennemslagskraft. Det er bl.a. den slags fænomener i samtiden, samtidsdiagnosen må have sans for og kunne fatte, både på lokale, regionale og globale niveauer. Den skal kunne dette, ikke for at udpege enkelte tendenser som samtidens eneste, men netop for at kunne fatte dens dagsordensættende konfliktuerende konfigurationer, dens selvfølgheder og hegemonier. Den skal det heller ikke for at kunne fremskrive en tendens med mere af det samme (flere kollektiver fx), men for at kunne pejle, hvad der arves og omsættes, med henblik på at fatte hvad der i fremtiden vil stå som det, der gjorde sig gældende i samtiden med betydning for fremtiden.²⁴ Og den skal det for at kunne fatte det 'nye', nemlig de eventuelle nye vilkår og erfaringsformer, der erfares, når den gemene konfliktualitet artikuleres som konflikt i samtidens sociale træfninger – de erfaringsformer, som kun utilstrækkeligt kan formuleres i de allerede kendte diskurser, og som det er diagnostikerens lod at navngive og sætte ord på.

²⁴ På Steno-museet i Århus kan man købe en tommestok fra USA, hvorpå man på to meter har angivet de væsentlige epokekarakteristiske begivenheder fra år 0 til 2000. De sidste 4 årstal er 1969, 1979 og 1989 og 2000. 1969-begivenheden er ikke månelandingen, men 'Woodstock', 1979 er den iranske revolution, 1989 Murens fald - og endelig er 2000 bare angivet ved 'www.2000.com'

IV. Brugen af kort

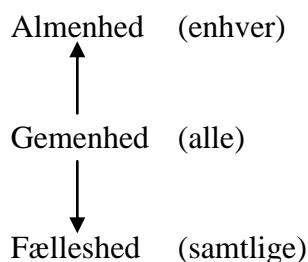
I det samtidsdiagnostiske arbejde benytter socialanalytikken sig af forskellige kort til fremstilling og *anskueliggørelse*: pilen (artikulation), trekanten (gemenhed) og korset (konfliktualitet) er sådanne eksempler på kort, der tjener som anskueliggørende orienteringsnøgler og ikke som repræsentationer i form af modeller. Disse kort tjener både til at *generere teser*, og til at *anskueliggøre diagnoser*. Tendentielt fungerer de socialanalytiske kort i første omgang tesegenererende og i anden omgang til tydeliggørelse og anskueliggørelse af de diagnosticerede konfliktuerende tendenser, hegemonier, selvfølgeligheder og erfaringsformer.

I den socialanalytiske kortsamling findes der tre typer kort:

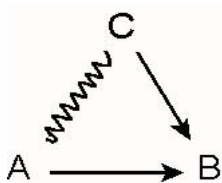


Der er pilen, som anskueliggør artikulation, altså det forhold at ikke-noget artikuleres som noget og dermed som noget *andet*. Dette er et grundkort i den forstand, at det betegner et grundvilkår for ikke-objektets objektgørelse, altså for det vilkår, at det sociale skæbne er at blive til kendsgerning (dvs. kendt som nogens gerning), og at det sociale kun kan "... undersøges efterrationelt i form af dets skæbne" (se Schmidt 1999a: 23).

I det sociale træf giver en orden sig til kende ved at gøre en værdsættelse gældende. Hvis denne værdsættelse ikke giver anledning til konflikt ordnes der i selvfølgelig ikke-uenighed, altså i gemenhed. Hvis værdsættelsen derimod giver anledning til konflikt artikuleres gemenheden som enten *fælleshed* (for nogen, fx mig eller os) eller *almenhed* (for alle og enhver). Fællesheden markerer således en forskel eller en uenighed. Almenheden markerer en absolutistisk enhed og en eksplicit enighed. Mens gemenheden fungerer som selvfølgelig *ikke-uenighed*.



Trekanten



Når det sociale træfs forholden sig til forhold forekommer upåagtet anvendes trekanten (eller kortet over det sociale ABC) til at fatte dette træf. I det tilfælde er det *gemenheden*, der fattes. Trekanten markerer dobbeltperspektivet i vores forhold til verden, nemlig, som sagt, det at tilgangen til verden går over vores forhold til verden: A forholder sig til B og forholder sig samtidig til C's forhold til B. Bølgestregen mellem A og C betegner det forhold, at denne samtidige forholden sig til den andens forholden sig er uartikuleret og altså gement. Pilene fra A og C til B er artikulationspile. I interpretationen forholdes der retningsbestemt; vilje til orden gøres gældende. I interpretationen af interpretationer udstanses nogen (A), som forholder sig til noget (B), og bølgestregen markerer *ikke-uenigheden* mellem A og C om beskaffenheden af denne måde at forholde sig på. I denne emergensen forekommet sagernes givethed selvfølgelig.

Korset

Giver det sociale træf derimod anledning til, at den gemene konfliktualitet artikuleres, må der et andet kort til. Der må et kort til, som kan vise det felt, som sættes i og med det forhold, der forholder sig til sig selv – det *begrundelseskævende selvforholdende forhold*. For når den upågtede ikke-uenighed ophører, og den erklærede uenighed eller enighed artikuleres må værdsættelsen begrundes.

Selvforholdende forhold må begrunde den værdsættelse, som indtræffer i interpretationernes træfning. Det udstansede subjekt påtager sig hændelsen som sin handling og påtager sig, når han forholder sig til den, at begrunde sit forhold til den. Det gør han med bevidstheden om, at det (eller man) kunne have forholdt sig anderledes. Det begrundelseskævende selvforholdende forhold afsætter et strategisk felt af modsætninger, rationaler, orienterings- og begrundelsesinstanser. Et kort over dette felt skal fungere som *orienteringsnøgle* i forhold til feltet, og det skal kunne *pege på tendenser* i det. Det skal med andre ord være et *diagnostisk kort* over det, der kan ses og siges for indeværende om en bestemt sag, med henblik på at kunne afgøre, om tegn

er tendenser – om der er tale om gentagelighed med andre ord. Det handler altså om at spore gemenhedens aktuelle artikulationsformer på denne måde.

Kortet er ikke en *teori* om det sociales øjeblikkelige tilstand, men en konkretisering af en socialanalytisk *fatning* af, at det 'tilfælder' på bestemte måder. Det er altså ikke et kort over empirisk detekterbare positioner, men et kort over mulige måder at forholde sig på i forhold til noget. I forhold til dette kort kan diagnostikeren så orientere sig i samtiden med henblik på, hvordan der tendentielt forholdes for indeværende. Det handler altså om *tendenser*.

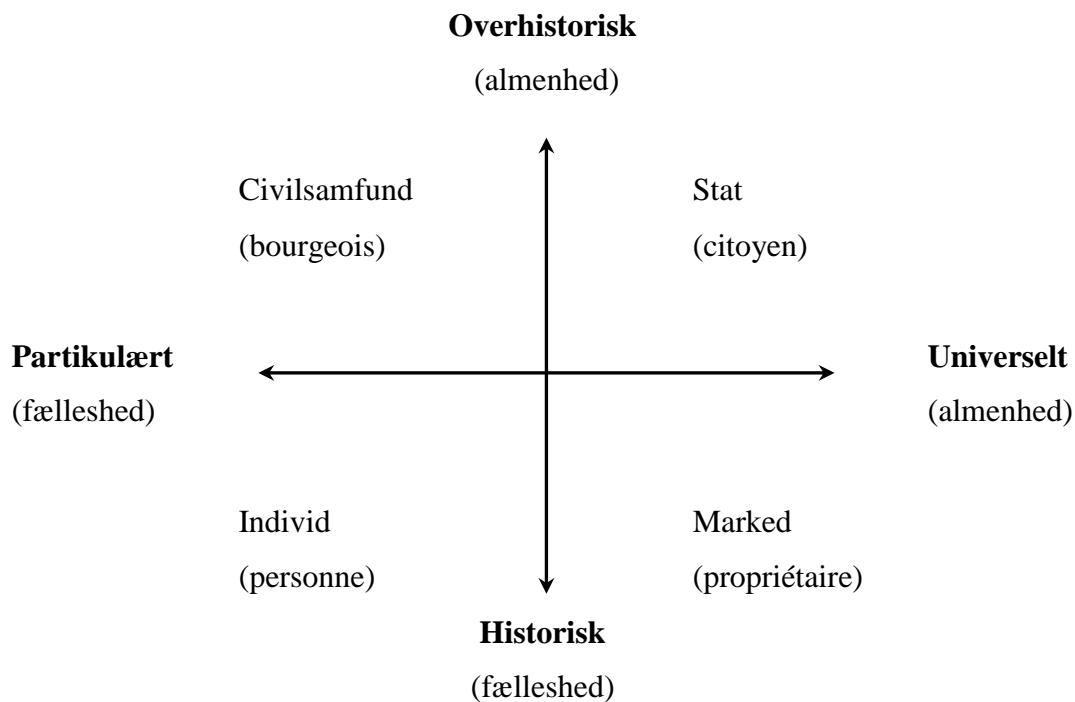
Værdsættelser indtræffer altså i sociale træfninger mellem interpretationer (forhold til forhold), og de begrundes i forhold til orienteringsinstanser, som udstanses i artikulationen som enten almene eller fælles. At det lige er med retning mod det almene eller mod det fælles, der artikuleres, skyldes som sagt, at det er det gemenes skæbne at blive artikuleret, således at det bliver enten *fælles* (gældende eksklusivt for alle (her); hvad enten 'alle' er mig, os, firmaet, fodboldholdet *i forhold til det andet/de andre* uden for fællesskabet) eller *alment* (gældende for enhver inkluderende alle/alt). Fælleshed artikulerer en intern enighed og en ekstern uenighed (vi og de andre). Almenhed markerer en absolutistisk enighed (alle og enhver).

Et socialanalytisk kors skabes af to akser, en horisontal og en vertikal. Hver akse markerer et *forskels*-kontinuum, på hvilket noget kan være mere eller mindre. Akserne er udstyret med pile for at markere, at der artikuleres. Det, der artikuleres, er de instanser, der begrundes i forhold til i værdsættelsen. På horisontalaksen markeres det første forhold (forholdet af 1. grad), som udtaler sig om, i hvor stor udstrækning noget gælder. Gælder noget med andre ord mere eller mindre *partikulært* for nogen (Fælles) eller *Universelt* for alle og enhver (Alment)? Med vertikalaksen markeres det andet forhold (forholdet af 2. orden). Dette forhold udtaler sig om *begrundelsen* for den første værdsættelse. På vertikalaksen markeres altså, med hvilke instanser der begrundes. Begrundes noget som gældende, med henvisning til at det er givet af *Naturen* (Overhistorisk/Alment), eller med henvisning til at sådan er det *Historisk* blevet bestemt (Historisk/Fælles)? Disse begrundelsesinstanser kan skifte navn, men deres karakter af enten almenhed eller fælleshed går igen.

Når akserne lægges over kors skabes felterne AA, AF, FA og FF. I kortets fire felter figureres forholdsmåder og rationaler (dvs. den medproducerede begrundelseshorisont, som en forholdsmåde indebærer). I dette kort bliver ikke bare en mulig orden synlig som tilbud, feltets konfliktpotentialer bliver det også. Mellem de fire felter kan der nemlig tegnes to tværgående *konfliktakser* (som altså ikke er *forskels*akser). Af disse akser dominerer for indeværende den, der

går mellem AA og FF, mens den anden, den der udspænder sig mellem AF og FA let forveksles som en alliance. Den dominerende konflikt er altså konflikten mellem det, der figureres i det stærke felt (AA), som hævder sin gældighed med største absolutthed (gældende for enhver til alle tider), og det, der figureres i det svageste felt (FF), som blot hævdes at gøre sig gældende for nogen her og nu. Konflikten mellem AF og FA opfattes ofte som en alliance, fordi de har svært ved at blive enige om at være uenige. At noget gøres gældende for alle med henvisning til vilkår her og nu, er åbenbart let at forveksle med, at noget gøres gældende for nogen med henvisning til, at det er givet overhistorisk.²⁵

Ganske vist er det socialanalytiske kors oprindeligt udviklet med afsæt i de etiske forholdsmåder (dyd, pligt, ret, begrænsning), men over tid er kortet over samfundskonstituenten kommet til at fungere som *ærkekort*:



Et sådant ærkekort forudsætter selv sagt en ærke diagnose, og den tilsiger, at i forhold til de tre samfundskonstituenten, der historisk har gjort sig gældende i den moderne verden, nemlig Staten, Civilsamfundet og Markedet, gør Individet sig i dag gældende som dagsordensættende aktør med en

²⁵ For en læsevenlig fremstilling af kortsens tilblivelseshistorie *Diagnosis III* (Schmidt 1999c: 57-73). For en mere grundig og mindre tilgængelige fortælling med udgangspunkt i "etikens genvordigheder" se *Diagnosis I* (Schmidt 1999a: 163-210), eller kapitel II i *Om respekten* (Schmidt 2005: 17-49).

selvstændig rationalitet. Det betyder, at styrkeforholdet imellem de distinkte positioner er forskudt. De gamle positioner er ikke forsvundet, men der er kommet en ny til; den skubber til de andre, og den er som den aktuelle det sted, hvorfra styrkeforholdet kan problematiseres. At individet er kommet til som ny selvstændig position i samfundskonstellationen, betyder ikke, at der ikke var individer før, men at individet ikke længere er forklaret eller begrundet i kraft af (en af) de andre konstituenten, men i kraft af sig selv. Hvor individet tidligere var bestemt som medlem af staten (altså som *citoyen* eller statsborger); som delagtige og deltagende i civilsamfundet (altså som *bourgeois* eller medborger); som ejendomsbesiddende aktør og indehaver af sin arbejdskraft (*propriétaire*) på markedet, så er det nu det frisatte individs lod tillige at skulle skabe sig selv som *person*, altså som *personne* (se fx Schmidt 1999c: 72). Det vil sige, at hvor den enkelte før var dansk kontorfunktionær og medlem af antenneforeningen, der er han nu henvist til at være en person, som ikke kan reduceres til sociologiske kategorier som køn, klasse, familierolle, nationalt tilhørsforhold osv. I det selvforholdende forhold er individet altså henvist til at begrunde sin værdsættelse med henvisning til sig selv. Der er med andre ord tale om en inderliggørelse af den betydning, som sætter den identitetsskabende forskel mellem selvet og det sociale. Det handler da om at finde ud af, hvad det er for et rationale, der gør sig gældende for individets arbejde med personskabet på disse betingelser.

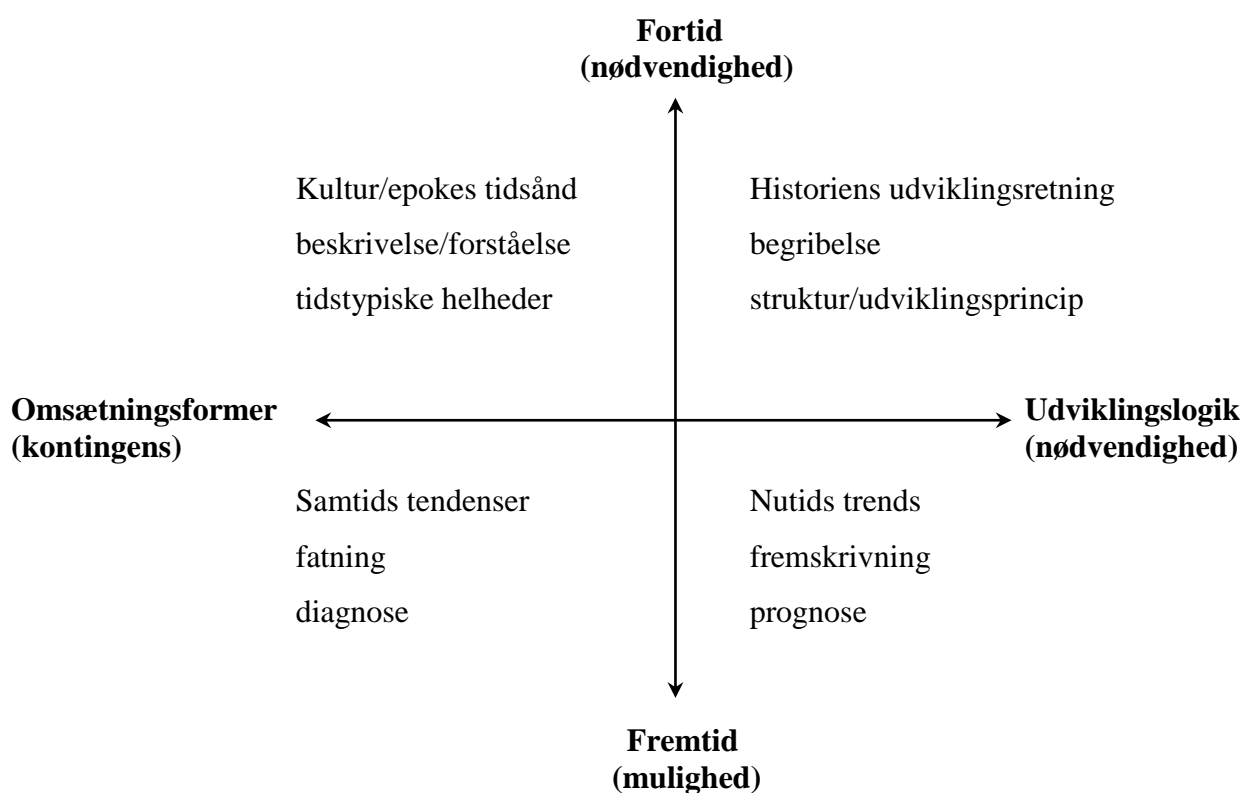
Kort er altså en måde at fatte gemenhedens aktuelle artikulationsformer i det mellemværende, der har socialanalytikkens samtidsdiagnostiske interesse. De skal til for at anskueliggøre sociale træf og selvforholdende forhold på alle niveauer – fra læserens mellemværende med teksten på mikroniveau til globale forhold på makroniveau. Hver gang et forhold forholder sig til sig selv, kan man i princippet tegne et kors og på den måde afdække mulige forholdsformer, implicite rationaler og konfliktakser. Ikke for at udsige noget om, hvordan det i 'virkeligheden' er, men for at kunne konstruere en problematiseringsform (og for at kunne fatte en problematik), som dner som orienteringsnøgle i forhold til, hvad der kunne være på færde for indeværende. For at kunne detektere tendenser med andre ord.

Et sådant kort kan også tegnes over samtidsdiagnosens placering i den moderne konfiguration af tidsdiagnoser.

V. Det modernes tidsdiagnostiske konfiguration

Socialanalytikkens særegne begreb om *samtidsdiagnose* indgår som antydet i en konfiguration af moderne tidsdiagnoser, hvis historiske herkomst som antydet kan fortælles og hvis positioner kan kortlægges på en måde, der afklarer forskelle i tidsdiagnostiske forholdsmåder og mellemværender. Historien skal ikke fortælles her. Den er antydet i afsnit I og den vil kunne udfoldes yderligere ud fra nedenstående kortlægning, der her først og fremmest skal bruges at indkredse den aktuelle konfiguration af tidsdiagnostiske positioner. Med kortet er også antydet en række specifikke mellemværender, som den socialanalytiske samtidsdiagnostik har, dels med de tre andre felters forholdsmåder, dels med præciseringen af sit eget felt. Hertil kommer de forskningsstrategiske og metodologiske udeståender, som vedrører samtidsdiagnostikkens muligheder for at gøre sig gældende i det herskende forskningspolitiske regime. De behandles i afsnit V.

Det modernes tidsdiagnostiske konstellation



Det er ambitionen i en senere udgivelse at præsentere en udredning af kortets akser og en omtale af de historiske og aktuelle tidsdiagnostiske positioner og bestræbelser og deres placering i kortet (jf. afsnit I), samt en oversigt over de aktuelle positioner, som den socialanalytiske samtidsdiagnostik har problemslægtsskaber med og derfor finder det relevant at sammenligne sig med. De nedenfor angivne pinde er således helt foreløbige og vil blive præciseret i en senere sammenhæng, hvor også samtidsdiagnostikkens specifikke mellemværender (kritikker, konflikter, arv, slægtskaber etc.) med de andre tidsdiagnostiske positioner ridses op.

- a) De socialanalytiske samtidsdiagnoses mellemværender med de sociologiske og moderniseringsteoretiske former for tidsdiagnose, der har ambitioner om at afdække tidens store generelle tendenser og udviklingsdynamikker (eks. Beck, Schulze, Giddens, Castells o.a.). Det drejer sig her om generaliseringsniveauer og spørgsmålet om, hvor praksisnære og praktisk relevante indsigter, der kan leveres om konkrete tiltag og modstridende tendenser på lavere generaliseringsniveauer. Hvordan kan man forstå de konkrete og praksisnære implikationer af de afdækkede store tendenser i det små? Og hvad er forskellen på sociologiske og socialanalytiske 'teser' om individualisering og personalisering etc.
- b) Samtidsdiagnostikkens mellemværender med aktuelle og eksplicit kritisk anlagte former for diagnoser og samtidsanalyser i kølvandet på Marx, Frankfurterskolen og den Kritiske Teori (Habermas, Honneth, Hardt/Negri, Kaare Nielsen o.a.), der går efter at afdække generelle krisetegn og –tendenser, forfaldssymptomer og sociale patologier i samfundsudviklingen, men forbliver bundet til dialektikken mellem krise og kritik, samt til spørgsmålet om kritikens normativitet og moralske grundlag etc.
- c) Samtidsdiagnostikken mellemværender med nyere og indbyrdes vidt forskellige former for sociologisk og kulturanalytisk essayistik (Bauman, Zizek o.a.), der trods større sensitivitet og konkrethed netop forbliver essayistisk og kasuistisk.
- d) Samtidsdiagnostikken mellemværender med de Foucault- og Deleuze-inspirerede former for genealogisk samtidsdiagnostik, herunder sociologiseringen af den sene Foucaults studier i regi af de såkaldte 'governmentality studies' (Rose, Dean, Miller, Gordon o.a.), der i vid udstrækning ignorerer de filosofiske og kritiske mellemværender i Foucaults form for

genealogisk diagnostik for i stedet selektivt at omsætte og metodologisere hans analytik og analyser, så de kan fungere som stuerene 'beskrivelser' og acceptable 'analysestrategier' i socialvidenskabelig regi (jf. Nikolas Rose: "I'm only describing").

- e) Samtidsdiagnostikkens mellemværender med andre kulturanalytiske, kulturfænomenologiske, hermeneutiske og æstetiske former for samtidsdiagnostik
- f) Samtidsdiagnostikkens mellemværender med hele den tidsånds- og trendanalytik, kulturjournalistik, fremtidsforskning, markedsforskning og andre former for diagnostik og prognostik.

VI. Teoretiske og 'metodologiske' mellemværender og hængepartier

På baggrund af kortet og oversigten over samtidsdiagnostikkens specifikke mellemværender med de tre andre felters forholdsmåder vil nogle dens fortsatte forskningsstrategiske og 'metodologiske' udeståender skulle behandles som en del af det videre arbejde i programmet og med henblik på den socialanalytiske samtidsdiagnostiks muligheder for at gøre sig gældende i det herskende forskningspolitiske regime. Dette er så at sige samtidsdiagnostikkens aktuelle *videnspolitiske udfordring*, som i sig selv ville fordre en videnspolitisk samtidsdiagnose, hvilket ikke foreligger endnu og hvilket ikke skal foretages her. Det er et udestående.

Samtidsdiagnostikken forbehold overfor metodologisering er tidligere omtalt.

Diagnostikken og analytikken må på trods heraf kunne gøre sig gældende og demonstrere sin eksistensberettigelse, f.eks. ved at vise, at det har kunnet levere indsigter og kunnet bevirke noget i og med sine forskellige gennemførte og kommende analyser og diagnoser. For at "tilbuddet ikke blot skal være et kuriosum i den gældende videnspolitik, må det kunne tages op af andre, forandres og dels med andre, hvorigennem det praktisk demonstreres, at det er mere end personligt og kan frigøres fra dette udgangspunkt og i den forbindelse er det vel ligeså afgørende, at det også kan give anledning til projekter, som at det kan henviser til gennemførte projekter..."(Schmidt 1992:122)

VII. Fra samtidsdiagnostik til samtidsdiagnoser

På baggrund af den ovenfor skitserede form for *socialanalytisk samtidsdiagnostik* som *forskningspraksis* er det forskningsprogrammets opgave at præsentere konkrete *samtidsdiagnoser* af tegn og tendenser i de sociale træf med særligt henblik på det pædagogiske praksis- og forskningsfelt. I dette øjemed er programmets samtidsdiagnostiske arbejde organiseret i tre gensidigt støttende forskningsfelter og –strategier: *socialanalytik*, *videnspolitik* og *sanselighedspædagogik*. Hver for sig og til sammen skal disse forskningsstrategier bidrage til at etablere, udvikle og markere *socialanalytisk samtidsdiagnostik* som en selvstændig idéhistorisk og filosofisk forskningspraksis, og som en ny og bedre diagnostik end eksisterende (sociologiske, socialfilosofiske, kulturkritiske- og -analytiske, trenddiagnostiske o.a.) former for tidsdiagnose og samtidsanalyse, der samtidig kan levere konkrete og relevante diagnoser af tegn, tendenser og tiltag med særligt henblik på det pædagogiske felt som det privilegerede felt for samtidsdiagnose for indeværende.

De konkrete samtidsdiagnostiske opgaver er således fordelt på tre forskningsstrategier med hver deres fokusområder og privilegerede temaer for konkrete diagnoser af specifikke tendenser og transformationer i de sociale træf og i samfundsudviklingen generelt:

- a) I den *socialanalytiske forskningsstrategi* fokuseres der samtidsdiagnostisk på konsekvenserne af det sociale forandring og på ændringerne i de sociale træf i lyset af den øgede globalisering, kulturalisering, individualisering og som følge af den kommunikative teknologisering og digitalisering, herunder på Internettet som det nye rum for virtuelle sociale træf. Spørgsmålet er, hvilke tendenser der gør sig gældende i de sociale træf for indeværende, hvilke nye socialitets- og individualitetsformer, der opstår, hvilke nye temperamenter, der kommer til at dominere, hvilke nye former for sociale patologier der opstår etc.– og hvilke pædagogiske implikationer, dette har og kan få?
- b) I den *videnspolitiske forskningsstrategi* arbejdes der med udvikling af en videnspolitisk analytik med henblik på samtidsdiagnoser, der kan fatte de aktuelle transformationer af vore samfund til videnssamfund baseret på en vidensøkonomi, herunder de modstridende tendenser, der viser sig i bestemmelsen af de acceptable former for viden og i omgangen med viden og videnskab på forskellige niveauer i samfundet. Viden ændrer status, betydning og værdi, og spørgsmålet er, hvad der sker med viden, med produktionen af og omgangen

med viden for indeværende – med særligt henblik på de pædagogiske og uddannelsespolitiske implikationer heraf.

- c) I den *sanselighedspædagogiske forskningsstrategi* fokuseres der samtidsdiagnostisk på at fatte de tegn og tendenser i den pædagogiske tænkning og praksis, der viser, at nye typer af pædagogik er ved at gøre sig gældende. Det er programmets langsigtede mål på denne baggrund at give sit bud på en nye og tidssvarende pædagogik, hvilket indtil videre og under henvisning til de aktuelle tendenser og vilkår i det pædagogiske felt foregår under den tentative betegnelse 'sanselighedspædagogik' med afsæt i de socialanalytiske studier af sanseordener og temperament.

For den tematiske organisering af de tre forskningsstrategier henvises til den foreløbige programtekst, og for den gennemførte og igangværende samtidsdiagnostiske forskning henvises til programmets *Forskningsredegørelse for 2005* samt *Forskningsplan for 2006*, der alle kan hentes på (www.dpu.dk/sa).

Forskningsprogrammet har været i gang siden september 2005. At den socialanalytiske samtidsdiagnostik som forskningspraksis allerede har været i stand til at levere relevante diagnoser, ikke mindst i forhold til det pædagogiske felt, er veldokumenteret, ikke blot med Lars-Henrik Schmidts seneste værker (*Diagnosis I-III* (1999) og *Om Respekten* (2005)) og deres brede teoretiske og praktiske resonans i det pædagogiske felt, men også med den socialanalytiske og samtidsdiagnostiske forskning, der er udført og formidlet i socialanalytiske ph.d.-afhandlinger som Lars Geer Hammerhøi: *Selvdannelse og socialitet. Forsøg på en socialanalytisk samtidsdiagnose*, DPU Forlag 2003; Tine Fristrup: *Det sociale træf. En ph.d.-afhandling om erfaringsdannelse i mødet med moderniseringen af det specialpædagogiske felt forstået som en praktisk-poetisk vidensform*, DPU 2003; Signe Pildal Hansen: *Praktisk Originalitet. Om ethos som retorisk kategori og originalitet som ethosdyd i gymnasieelevtekster*, DPU 2004; Ida Winther: *Hjem og hjemlighed: En kulturfænomenologisk feltvandring*, DPU 2004; Frederik Pio: *Musikalitetens dannelse*, DPU 2005, samt i utallige andre artikler og offentlige interventioner.

Litteratur

Althusser, Louis, Balibar, E. (1967): *Lire le Capital, bd.1-2*, Paris 1967

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier*. Nyt fra Samfundsvidenskaberne, København 1999.

Andersen, Heine (2002): *Samfundsvidenskaber I kontekst*. Roskilde Universitetsforlag 2002.

Beck, Ulrich, Wolfgang Bonss, Christoph Lau: „Entgrenzung und Entscheidung: Was ist neu an der Theorie reflexiver Modernisierung?“ In: **Beck, Ulrich, Lau, C.** (Hrsg.): *Entgrenzung und Entscheidung*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 2004.

Broe, Lotte og Jensen, Henrik Dahl (1991): *Socialanalytisk Årbog*, Center for Kulturforskning, Århus Universitet.

Dean, Mitchel (1997): ‘Sociology after Society’. In: **Owen, David** (1997): *Sociology after postmodernism*, Sage Publications, London 1997.

Descombes, Vincent (1989): *Philosophie par gros temps*. Les Éditions de Minuit, Paris 1989.

Foucault, Michel (1969): *L'archéologie du savoir*. Gallimard, Paris.

Foucault, Michel (1983): „Nietzsche, genealogien, historien“. In: Olesen, Søren Gosvig (red.): *Epistemologi*, Rhodos, København.

Foucault, Michel (1984): ‘Un Cours inédit’ (om Kant). In: Magazine Litteraire no.207, Paris.

Foucault, Michel (1994): *Dits et Écrits I-IV*, Gallimard/Seuil, Paris 1994

Foucault, Michel (1987): ‘Hvad er Oplysning?’. In: *Slagmark nr. 9*, Århus 1987

Freud, Sigmund (1941/2001): *Psykoanalysen i grundtræk*. Det lille Forlag, 2001.

Friedrich, Jürgen, Lepsius, R. og Mayer, K.U. (1999): ‘Diagnose und Prognose in der Soziologie’. In: samme (1999): *Die Diagnosefähigkeit der Soziologie*. Opladen 1999.

Fristrup, Tine (2003): *Det sociale træf. En ph.d.-afhandling om erfaringsdannelse i mødet med moderniseringen af det specialpædagogiske felt forstået som en praktisk-poetisk vidensform*. Ph.d.-afhandling, DPU, 2003.

Habermas, Jürgen (red.) (1979): *Stichworte zur 'Geistigen Situation der Zeit'*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main

Habermas, Jürgen (1985): *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1985.

- Hammershøj, Lars Geer** (2000): *Den forholdte mening – En konstruktion af meningsfilosofi med henblik på det senmoderne vilkår for dannelse*, DPI, 2000.
- Hammershøj, Lars Geer** (2003): *Selvdannelse og socialitet. Forsøg på en socialanalytisk samtidsdiagnose*, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2003.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich** (1817/1996): *Vorlesungen über Geschichte der Philosophie I*, Werke 18. Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich** (1821/1975): *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Werke 7, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Honneth, Axel** (2000): *Das Andere der Gerechtigkeit*. Suhrkamp Verlag 2000.
- Jakobsen, Poul Erik og Møller, L.(red)**(2005): *Rundt om tidsånden – en bog om dimensioner*. Pejrupgruppens forlag, Herning.
- Jensen, Henrik Dahl** (1991): 'Interview med Lars-Henrik Schmidt'. In: **Broe/Jensen** (red.) (1991): *Socialanalytisk Årbog*, Center for Kulturforskning, Århus Universitet.
- Kant, Immanuel** (1993): *Oplysning, historie, fremskridt*. Slagmark, Århus 1993.
- Kneer, Georg, Armin Nassehi, Markus Schroer (Hrsg.)** (2001): *Klassische Gesellschaftsbegriffe der Soziologie*. Wilhelm Fink Verlag, München 2001.
- Koselleck, Reinhardt** (1979): *Vergangene Zukunft*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main
- Kristensen, Jens Erik** (1985): 'Samtidsdiagnose og filosofisk selvdistance – problemer og perspektiver i Michel Foucaults genealogier'. In: *Nordisk Forum nr.45*, Kbh 1985.
- Kristensen, Jens Erik & Olesen, Søren Gosvig** (1988): 'Offentlighedens Anonymitet – journalismerkritikken hos Kierkegaard, de Tarde og Heidegger'. In: *Nyt Nordisk Forum nr.54*, Århus 1988.
- Kristensen, Jens Erik, Schmidt, L.-H.** (1994): 'Om Historiens Nytte'. In: Nietzsche, Friedrich (1874/1994): *Historiens Nytte*. Gyldendal København
- Kristensen, Jens Erik** (1996): *Menneskeviden, magt og regeringskunst. Michel Foucault som anledning og idéhistorisk prisme*. (Upubliceret ph.d.-afhandling, Institut for Idéhistorie, ÅU, 1996)
- Luhmann, Niklas** (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft, bd.1-2*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1997.
- Lyotard, Jean Francois** (1979): *La condition postmoderne*. Les Éditions Minuit, Paris
- Marx, Karl** (1843/1981): *Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung*. MEW bd.1, Berlin

- Nassehi, Armin** (2001): 'Moderne Gesellschaft'. In: **Kneer et al.** 2001: *Klassische Gesellschaftsbegriffe der Soziologie*. Wilhelm Fink Verlag, München 2001.
- Nielsen, Henrik Kaare** (1987): 'Om tidsånden og de venstreintellektuelle'. In: *Grus nr.22/23*, Ålborg.
- Nietzsche, Friedrich** (1874/1994): *Historiens Nytte*. Gyldendal, København 1994.
- Nietzsche, Friedrich** (1878/1962): *Menschliches, Allzumenschliches*. Werke I (Schlecta-udg.) Frankfurt 1962
- Nietzsche, Friedrich** (1888/1999): *Afgudernes Ragnarok*, Gyldendal, København 1999.
- Mortensen, Nils** (2004): *Det paradoksale samfund*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Pildal Hansen, Signe** (2004): *Praktisk Originalitet. Om ethos som retorisk kategori og originalitet som ethosdyd i gymnasieelevtekster*. Ph.d.-afhandling, DPU, 2004.
- Pio, Frederik** (2005): *Musikalitetens dannelse*. Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2005.
- Pittelkow, Ralf** (2001): *Det personlige samfund: et portræt af den politiske tidsånd*. Lindhardt og Ringhof, København.
- Qvortrup, Lars** (1998 / 2000): *Det hyperkomplekse samfund. 14 fortællinger om informationssamfundet*, Gyldendal, København.
- Rose, Nikolas** (1996): 'The Death of the Social?'. In: *Economy and Society nr.3*, London
- Schmidt, Lars-Henrik** (1987): *Den sociale excorsisme eller den tabte umiddelbarhed – konstruktionen af det sociale hos Rousseau og Nietzsche*. Modtryk, Århus
- Schmidt, Lars-Henrik** (1988): *Viljen til orden*, Modtryk, 1988.
- Schmidt, Lars-Henrik** (1990): *Det sociale selv*, Aarhus Universitetsforlag, 1990.
- Schmidt, Lars-Henrik** (1992): *Det socialanalytiske perspektiv*. Aarhus Universitetsforlag, 1992.
- Schmidt, Lars-Henrik** (1992/2000): *Det socialanalytiske perspektiv*. DPI, København 2000 (1992).
- Schmidt, Lars-Henrik** (1999a): *Diagnosis I – Filosoferende eksperimenter*, (bind 1 af 3), DPI, 1999.
- Schmidt, Lars-Henrik** (1999b): *Diagnosis II – Socialanalytiske fatninger*, (bind 2 af 3), DPI, 1999.
- Schmidt, Lars-Henrik** (1999c): *Diagnosis III – Pædagogiske forhold*, (bind 3 af 3), DPI, 1999.

Schmidt, Lars-Henrik (2005): *Om Respekten*. Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2005.

Socialanalytisk årbog (1991) Aarhus Universitetsforlag, 1991.

Winther, Ida Wentzel (2004): *Hjem og hjemlighed: En kulturfænomenologisk feltvandring*. Ph.d.-afhandling, DPU, 2004.

Wulff, Henrik (1981/1987): *Rationel klinik – Grundlaget for diagnostiske og terapeutiske beslutninger*. Munksgaard, 1987.

Wulff, Henrik; Stig Andur Pedersen; Raben Rosenberg (1990): *Medicinsk filosofi*. Munksgaard, 1990.